

PRAVOBRANITELJICA
ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA

ISTRAŽIVANJE:

RODNI ASPEKT U UDŽBENICIMA VJERONAUKA ZA OSNOVNE I SREDNJE ŠKOLE

Zagreb, 2012.

SADRŽAJ

I. UVOD – ZAKONODAVNI OKVIR	3
II. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	6
III. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I NJIHOVA INTERPRETACIJA.....	7
1) LIKOVNO-GRAFIČKA OPREMA UDŽBENIKA	7
2) ZASTUPLJENOST SPOLOVA U TEKSTOVIMA	8
3) RODNA OSJETLJIVOST JEZIKA	9
4) ANALIZA PREMA GODIŠTIMA UČENJA	10
5) ANALIZA PREMA ASPEKTU RODNE RAVNOPRAVNOSTI UZ INTERPRETACIJU PRIMJERA IZ UDŽBENIKA.....	11
1. Ravnopravnost spolova	12
1.1. Reproductivna prava - pobačaj	26
1.2. Reproductivna prava - medicinski potpomognuta oplodnja.....	29
2. Bračni i obiteljski status.....	31
3. Spolna orijentacija	32
4. Rodna ravnopravnost - općenito.....	34
5. Dodatak: primjeri iz udžbenika islamskog vjeronauka vezani za rodnu ravnopravnost koji ulaze u okvire religijske predaje	36
IV. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE	40
PRILOG: Popis analiziranih udžbenika	46

I. UVOD – ZAKONODAVNI OKVIR

Prateći provedbu Zakona o ravnopravnosti spolova (NN 82/08), pravobraniteljica je sukladno čl.19.st.2.al.6. prema kojemu provodi neovisna istraživanja, u 2012. godini provela istraživanje pod nazivom *Rodni aspekt u udžbenicima vjeronauka za osnovne i srednje škole* temeljeno na odredbama nacionalnih i međunarodnih dokumenata i zakona¹, a vodeći se saznanjem da je proteklih godina u više navrata zaprimala pritužbe na pojedine sadržaje u udžbenicima katoličkog vjeronauka (o čemu je redovito izvještavala Hrvatski sabor u svojim godišnjim izvješćima o radu) te je u nekima utvrdila postojanje diskriminirajućih sadržaja. Istraživanjem su obuhvaćeni svi udžbenici vjeronauka propisani za uporabu u osnovnim i srednjim školama od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske (katolički, pravoslavni i islamski vjeronauk).

Katolički nauk zajamčen je Ugovorom između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture i Ugovorom o katoličkom vjeronauku u javnim školama i vjerskom odgoju u javnim predškolskim ustanovama, a u osnovnim i srednjim školama provodi se temeljem Programa katoličkog vjeronauka u osnovnoj školi (NN 156/03 i 14/05) i Nastavnog plana i programa katoličkoga vjeronauka za četverogodišnje srednje škole (MZOS 2009). Prema Programu u osnovnoj školi cilj katoličkog vjeronauka je odgajati otvorenost prema vjerskoj i kulturnoj različitosti, prema duhu ekumenizma svih kršćanskih Crkava te dijalog s drugim religijama i svjetonazorima, a prema Planu i programu za srednje škole cilj je omogućiti cjelovit i skladan odgoj ljudske osobe koja je sposobna kritički promišljati duhovnu, kršćansku, kulturnu, tradicijsku i ukupnu stvarnost koja ju okružuje. Iz Plana i programa za srednje škole valja izdvojiti IV. tematsku cjelinu za treće godišće srednje škole „Muško i žensko stvori ih“ koja se izravno tiče područja ravnopravnosti spolova.

Pravoslavni vjeronauk zajamčen je Ugovorom između Vlade Republike Hrvatske i Srpske pravoslavne crkve u Republici Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa (NN 196/03), a islamski vjeronauk zajamčen je Ugovorom između Vlade Republike Hrvatske i Islamske zajednice u Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa (NN 196/03). U osnovnim i srednjim školama pravoslavni vjeronauk provodi se temeljem Nastavnog plana i programa za obvezni izborni nastavni predmet pravoslavnog vjeronauka (Glasnik Ministarstva prosvjete i športa 12/96), a islamski vjeronauk temeljem Programa islamskog vjeronauka za osnovnu i srednju školu (Islamska zajednica u Hrvatskoj).

Katolički, pravoslavni i islamski vjeronauk u osnovnim i srednjim školama izborni su predmeti i obvezni za one učenike/ce koji/e ga izaberu, te se izvode pod istim uvjetima pod kojima se izvodi nastava ostalih obveznih predmeta, a izvode se 2 (dva) sata tjedno u sklopu redovite nastave. U srednjim školama učenici/e imaju izbor između nastavnih predmeta vjeronauka i

¹ Ustav Republike Hrvatske (pročišćeni tekst, NN 85/10), Zakon o ravnopravnosti spolova (NN 82/08); UN Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena; Rezolucija 1464 (2005.) Vijeća Europe Žene i religija u Europi; Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu (NN 27/10 i 55/11); Udžbenički standard (NN 07/07); Nacionalna politika za ravnopravnost spolova 2011.-2015. (NN 88/11); Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, Strategija razvitka službene statistike Republike Hrvatske 2004.-2012. (NN 28/05)

etike, dok u osnovnim školama ne postoji nastavni predmet koji učenici/e mogu izabrati umjesto vjeronauka što ih ne obvezuje da pohađaju nastavu vjeronauka ukoliko to ne žele.

Prema Ustavu Republike Hrvatske ravnopravnost spolova je, između ostalih, najviša vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava (čl.3.). Jamči se sloboda savjesti i vjeroispovijedi i slobodno javno očitovanje vjere ili drugog uvjerenja (čl.40.), a sve vjerske zajednice jednake su pred zakonom i odvojene od države (čl.41.). Međunarodni ugovori koji su sklopljeni i potvrđeni u skladu s Ustavom i objavljeni, a koji su na snazi, čine dio unutarnjega pravnog poretka Republike Hrvatske, a po pravnoj su snazi iznad zakona. Njihove se odredbe mogu mijenjati ili ukidati samo uz uvjete i na način koji su u njima utvrđeni, ili suglasno općim pravilima međunarodnog prava. (čl.141.) U tom smislu treba napomenuti da su ugovori između Republike Hrvatske i Svete Stolice međunarodni ugovori.

Prema Ugovoru o katoličkom vjeronauku u javnim školama i vjerskom odgoju u javnim predškolskim ustanovama (čl.4. st.1.), Ugovoru između Vlade Republike Hrvatske i Srpske pravoslavne crkve u Republici Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa (čl.11.) i Ugovoru između Vlade Republike Hrvatske i Islamske zajednice u Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa (čl.11.) vjeronaučni udžbenici su školski udžbenici koji su u svemu izjednačeni sa školskim udžbenicima za obvezni predmet, s time da moraju imati odobrenje Hrvatske biskupske konferencije (katolički vjeronauk), Svetog arhijerejskog sinoda (pravoslavni vjeronauk) i Mešihata (islamski vjeronauk).

Prema Ugovoru između Svete Stolice i Republike Hrvatske o suradnji na području odgoja i kulture Republika Hrvatska snosi troškove izradbe i tiskanja udžbenika vjeronauka i organizira izdavački postupak u skladu s postojećim odredbama za ostale školske udžbenike (čl.6.), **a mjerodavne vlasti na crkvenom i državnom području, prema vlastitim nadležnostima, bdiju da se vjeronauk u školi i vjerski odgoj u predškolskim i školskim ustanovama i u sadržajnom i u didaktičko-metodičkom pogledu održava kvalitetno i u skladu s propisima crkvenoga i državnoga zakonodavstva (čl.7.).**

Prema Zakonu o pravnom položaju vjerskih zajednica (NN 83/02), vjerska zajednica u promicanju vjere i drugom svom djelovanju **ne smije širiti netrpeljivost i predrasude prema drugim vjerskim zajednicama i njihovim vjernicima ili drugim građanima (čl.3 st.2.) niti smije djelovati sa sadržajem** i načinom obavljanja vjerskih obreda i **drugih očitovanja vjere koji su protivni pravnom poretku, javnom moralu ili na štetu života i zdravlja ili drugih prava i sloboda njenih vjernika i drugih građana (čl.4.).** Prema istom Zakonu vjerski odgoj u ustanovama predškolskog odgoja i nastava vjeronauka u osnovnim školama i srednjim školama odvojeni su od vjerskog odgoja i vjeronauka u vjerskim zajednicama (čl.13. st.5.). Ministarstvo nadležno za predškolski odgoj, osnovno školstvo i srednje školstvo, na prijedlog vjerske zajednice, daje suglasnost na programe vjerskog sadržaja koji se ostvaruju u ustanovama predškolskog odgoja, donosi plan i program nastave vjeronauka u osnovnim školama i srednjim školama, te odobrava udžbenike i didaktička sredstva (čl.13. st.4.)

Prema Zakonu o udžbenicima za osnovnu i srednju školu odabrani udžbenici u pravilu se koriste četiri godine uključujući i školsku godinu u kojoj su odabrani (čl.23. st.4.). S obzirom

da je odabir udžbenika izvršen za školsku godinu 2010./2011., tim slijedom predviđena uporaba propisanih udžbenika trajala bi do kraja školske godine 2013./2014. No treba napomenuti da isti zakon predviđa i mogućnost **izmjene i/ili dopune** prije isteka tog roka (čl.24. st.1.). Također postoje mogućnosti **brisanja** udžbenika s Popisa udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava (čl.16. st.2.) i **povlačenja** udžbenika iz uporabe (čl.27. st.1.) ako udžbenik nije usklađen s nacionalnim i predmetnim kurikulumom ili Udžbeničkim standardom, ako je sadržajem protivan Ustavu Republike Hrvatske i proklamiranim načelima demokratskog poretka koja se posebice odnose na zaštitu ljudskih i manjinskih prava, temeljnih sloboda i prava čovjeka i građanina te ravnopravnost spolova, ili ako nastupe ili se naknadno utvrde okolnosti koje predstavljaju izravno kršenje odredaba ovog ili drugog zakona.

U Rezoluciji 1464 (2005.) Vijeća Europe „Žene i religija u Europi“ ustvrđeno je da u religijama u Europi znaju biti prisutni oblici netolerancije i diskriminacije poput *odbijanja da se dovede u pitanje patrijarhalna kultura koja kao ideal podržava uloge supruge, majke i domaćice i odbija usvojiti pozitivne mjere u korist žena* (čl.4.). Također se ističe da je *dužnost zemalja članica Vijeća Europe zaštititi žene od kršenja njihovih prava u ime religije i promovirati i u potpunosti provoditi politiku rodne ravnopravnosti*, te da se *države moraju boriti protiv religijom motiviranih stereotipa ženskih i muških uloga od ranog dječjeg doba, uključujući i škole* (čl. 6.). Stoga je Parlamentarna skupština Vijeća Europe pozvala zemlje članice i da između ostalog *jamče odvojenost crkve i države*, što je nužno kako bi se osiguralo da žene ne budu *podvrgnute religijski inspiriranim zakonima i politikama, npr. u području zakona o obitelji, razvodu i pobačaju* (čl. 7.3.) i da *tamo gdje je u školama dopušten religijski odgoj i obrazovanje, osiguraju nastavu u skladu s načelima rodne jednakosti* (čl. 7.5.).

Istraživanje posebno prati cilj 3.1. iz Nacionalne politike za ravnopravnost spolova 2011.-2015. kojim se predviđa uvođenje rodno osjetljivog odgoja i obrazovanja u cjelokupni obrazovni sustav, **uz uklanjanje rodnih stereotipa iz udžbenika i nastavnih planova i programa.**

II. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja bio je utvrditi usklađenost udžbenika katoličkog, pravoslavnog i islamskog vjeronauka za osnovne i srednje škole sa zahtjevima politike rodno osjetljivog obrazovanja.

Provedena je analiza sadržaja udžbenika vjeronauka iz rodne perspektive. Analiza je obuhvatila sve udžbenike katoličkog, pravoslavnog i islamskog vjeronauka za osnovne i srednje škole (ukupno 32 udžbenika: 18 za katolički od čega su 12 udžbenici, a 6 radne bilježnice², 8 za pravoslavni i 4 za islamski vjeronauk) propisane *Katalogom obveznih udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava za gimnazije i srednje strukovne škole u školskoj godini 2010./2011., 2011./2012. i 2012./2013.* Analizu udžbenika izradio je Ured pravobraniteljice za ravnopravnost spolova. Sadržaj je analiziran na način da su pregledom udžbenika izdvojeni i citirani uočeni primjeri koji se odnose na neki aspekt rodne ravnopravnosti. Kvalitativnom metodom pojedinačno su izdvojeni i obrađeni dijelovi udžbenika na način da se tekstove citiralo te uz kritički osvrt interpretiralo iz rodne perspektive. Kvantitativnom metodom obuhvaćeni su likovno-grafička oprema udžbenika, zastupljenost spolova u tekstovima i rodna osjetljivost jezika. Pored toga, kvantificirani su i sadržaji vezani za rodnu ravnopravnost po razredima i s obzirom na aspekt rodne ravnopravnosti.

Prema Zakonu o ravnopravnosti spolova pravobraniteljica prati područje četiri diskriminacijske osnove: spola, bračnog i obiteljskog statusa te spolne orijentacije³, pa su logično sadržaji koji se odnose na te diskriminacijske osnove bili u fokusu istraživanja. Posebna pozornost u analizi pridala se pojedinim temama vezanima za ravnopravnost spolova kao što su medicinski potpomognuta oplodnja i pobačaj, s obzirom da su u izvješćima o radu pravobraniteljice za ravnopravnost spolova za protekle godine problematizirani diskriminirajući sadržaji iz pojedinih udžbenika katoličkog vjeronauka. Sadržaji koji se tiču općenito diskriminacije po više osnova ili progovaraju općenito o rodnoj ravnopravnosti svedeni su pod naslov „rodna ravnopravnost – općenito“.

² S obzirom na to da su u zakonima i drugim propisima koji propisuju rodno osjetljivo obrazovanje udžbenici i radne bilježnice terminološki svedeni na zajednički naziv *udžbenici*, zbog pojednostavljenja terminologije i metodologije u istraživanju je korišten zajednički termin *udžbenik*.

³ Čl.6. st.1., 2. i 3. Zakona o ravnopravnosti spolova (NN 82/08)

III. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I NJIHOVA INTERPRETACIJA

1) LIKOVNO-GRAFIČKA OPREMA UDŽBENIKA

- **Naslovnice udžbenika**

Očekivano, na naslovnicama udžbenika dominiraju religijski motivi. Na naslovnicama udžbenika za katolički i pravoslavni vjeronauk radi se u prvom redu o prikazima lika Isusa Krista, dok naslovnice udžbenika za islamski vjeronauk ne prikazuju osobe. Iz tih razloga naslovnice udžbenika nisu podložne za analizu iz rodne perspektive jer sadržaji vezani za rodnu ravnopravnost nisu prisutni.

- **Zastupljenost spolova na fotografijama i ilustracijama**

Fotografije i ilustracije promatrane su na način da su podijeljene u dvije kategorije: na one na kojima je prikazana jedna osoba i one na kojima je prikazana skupina osoba.

*- Fotografije i ilustracije na kojima je prikazana **jedna** osoba*

Gledajući presjek svih udžbenika, od svih fotografija i ilustracija na kojima se moglo identificirati spol prikazane osobe u udžbenicima katoličkog, pravoslavnog i islamskog vjeronauka, ukupno se javlja 21% osoba ženskog spola i 79% osoba muškog spola. Gledajući pojedinačno, najmanji udio žena (samo 6%) ima na fotografijama i ilustracijama u udžbenicima pravoslavnog vjeronauka, a najveći u udžbenicima katoličkog vjeronauka (23%).

*- Fotografije i ilustracije na kojima je prikazana **skupina** osoba*

Na fotografijama i ilustracijama u udžbenicima katoličkog, pravoslavnog i islamskog vjeronauka koje prikazuju skupinu osoba, 24% njih osobe prikazuje u ravnopravnom omjeru (50% Ž, 50% M), na 21% prevladavaju osobe ženskog spola, a na 55% prevladavaju osobe muškog spola. Gledajući pojedinačno, najmanji udio žena (samo 4%) ima na fotografijama i ilustracijama u udžbenicima pravoslavnog vjeronauka, a najveći u udžbenicima katoličkog vjeronauka (24%).

- Ukupno

Kada spojimo dvije spomenute kategorije dolazimo do podatka da su **žene u udžbenicima katoličkog, pravoslavnog i islamskog vjeronauka u likovno-grafičkim priložima zastupljene sa 24%**. Spolna zastupljenost najravnopravnije je iskazana u udžbenicima katoličkog vjeronauka gdje su žene zastupljene sa 27%, a najveća je razlika prisutna u udžbenicima pravoslavnog vjeronauka gdje su žene zastupljene sa samo 6%. U pogledu raznolikosti likovno-grafičke opremljenosti treba uzeti u obzir da su pojedini udžbenici islamskog vjeronauka vrlo siromašno opremljeni pa se tako primjerice u Udžbeniku islamskog vjeronauka za 5. i 6. razred na 120 stranica javlja ukupno samo 13 fotografija i ilustracija, a posebno je zanimljiv primjer Udžbenika islamskog vjeronauka za 7. i 8. razred koji ne sadrži niti jednu fotografiju ili ilustraciju.

Uzrok brojčano neravnopravnog likovno-grafičkog prikazivanja spolova nalazi se logično u patrijarhalnoj utemeljenosti kršćanstva i islama i znatnog prevladavanja glavnih aktera tih religija muškog spola. Stoga je teško očekivati da zbog same prirode sadržaja u takvim

udžbenicima može biti ispunjen zahtjev iz Udžbeničkog standarda koji propisuje da udžbenici kroz likovna rješenja trebaju promicati ravnopravnost spolova⁴. Međutim, velika razlika između udžbenika katoličkog vjeronauka (27% zastupljenost žena) i udžbenika pravoslavnog vjeronauka (6% zastupljenost žena) ukazuje na to da postoji značajan prostor za napredak po tom pitanju u udžbenicima pravoslavnog vjeronauka.

Tablica 1: Osobe na likovno-grafičkim priložima (fotografijama i ilustracijama) po spolu

	Osobe na likovno-grafičkim priložima (fotografijama i ilustracijama) po spolu						
	Prikazana jedna osoba		Prikazana skupina osoba			Ukupno	
	Ž	M	Ž>	M>	Ž=M	Ž i Ž>	M i M>
Katolički vjeronauk	23%	77%	24%	53%	23%	27%	73%
Pravoslavni vjeronauk	6%	94%	4%	68%	28%	6%	94%
Islamski vjeronauk	16%	84%	11%	57%	32%	16%	84%
UKUPNO	21%	79%	21%	55%	24%	24%	76%

- **Zanimanja i/ili uloge osoba na fotografijama i ilustracijama po spolu⁵**

Kada analiziramo zanimanja odnosno uloge osoba koje se pojavljuju na fotografijama i ilustracijama dolazimo do očekivanog podatka da čak 91% likovno-grafičkih priloga prikazuju religijske likove muškog spola (bog, prorok, božji poslanik, svetac, apostol, anđeo i sl.). Ženski likovi javljaju se u puno manjoj mjeri no također u istom kontekstu religijskih likova.

2) ZASTUPLJENOST SPOLOVA U TEKSTOVIMA⁶

Razlika u spolnoj zastupljenosti u tekstualnim dijelovima udžbenika pokazala se još izraženijom nego kod razlike na fotografijama i ilustracijama: 87% osoba u udžbenicima katoličkog, pravoslavnog i islamskog vjeronauka je muškog spola, a 13% ženskog spola. Uzrok takvom omjeru je taj što su najzastupljenija zanimanja/uloge u tekstovima ona religijskih likova, koja se očekivano pretežno odnose na osobe muškog spola. Ovaj podatak služi samo za informaciju kakav se dojam temeljem pregleda udžbenika vjeronauka stječe o zastupljenosti spolova u području nauka o religiji. Gotovo nikakve razlike u postotcima između udžbenika katoličkog, pravoslavnog i islamskog vjeronauka nema.

⁴ Udžbenički standard (NN 07/07), glava 2.6. Likovno-grafički zahtjevi i standardi, toč. 7.

⁵ Zanimanja/uloge osoba kategorizirane su prema primarnim zanimanjima ili ulogama u kontekstu kojih se pojedina osoba predstavlja u tekstovima udžbenika. Kad je jedna osoba nositelj/ica više zanimanja ili uloga, razvrstana je u kategoriju onog zanimanja ili uloge koja joj se pripisuje kao primarna, osim u slučajevima kada se to ne može utvrditi. Definirati zanimanje odnosno uloge nije uvijek bilo moguće iz razloga što dio osoba nije prikazana u kontekstu zanimanja ili uloge.

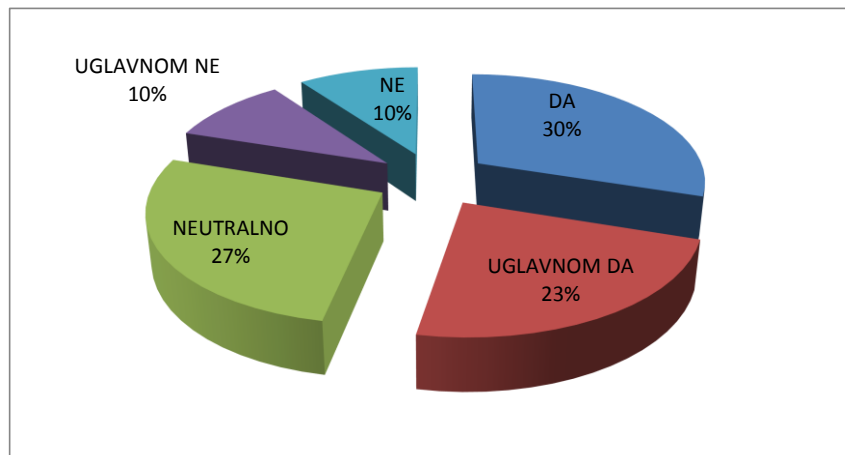
⁶ Pristutnost osoba u tekstovima analizirana je na način da su identificirane sve imenovane osobe koje se spominju u tekstovima udžbenika po spolu i, ako je bilo moguće, kategorizirane su prema zanimanjima/ulogama.

3) RODNA OSJETLJIVOST JEZIKA

Upotreba rodno osjetljivog jezika analizirana je u popratnim tekstovima koji predstavljaju metodičke upute autora/ica učenicima/ama i dodaci su glavnim tekstovima, a nazivaju se „zapamtimo“, „pitanja“, „za rad i razmišljanje“ i sl.⁷

Rezultati analize rodne osjetljivosti jezika pokazali su da se rodno osjetljiv jezik u otprilike trećini udžbenika u potpunosti koristi (30%) dok se rodno neutralan jezik⁸ koristi u 27% udžbenika. U preostalom dijelu udžbenika (43%) ima više ili manje prostora za poboljšanja u jezičnom smislu. U tri udžbenika (10%) koristi se isključivo rodno neosjetljiv jezik, tj. imenice se navode samo u muškom rodu na mjestima gdje bi prikladno bilo navoditi ih u oba roda. U udžbenicima pravoslavnog vjeronauka isključivo se koristi rodno neutralan jezik te nije zabilježen primjer navođenja imenica u ženskom i muškom rodu.

Grafikon 1. Korištenje rodno osjetljivog jezika u udžbenicima katoličkog, pravoslavnog i islamskog vjeronauka – ukupno (%)

⁷ Rodna osjetljivost jezika očituje se u uporabi muškog i ženskog roda riječi kad to kontekst teksta zahtijeva, npr.: „Ponovi sa svojim/svojom nastavnikom/nastavnicom gradivo koje si učio/učila u prošloj školskoj godini“. S druge strane, rodno neosjetljiv jezik očituje se u slučajevima kad se riječi navode samo u jednom rodu. Analizom nije utvrđen nijedan primjer navođenja imenica u ženskom rodu – svi primjeri rodno neosjetljivog jezika odnose se na navođenje imenica u muškom rodu.

⁸ Rodno neutralan jezik podrazumijeva da se korištenje imenica srednjeg roda ili neutralnih izraza kod kojih nije definirano na koji se spol odnose, tj. odnose se na oba spola: npr. korištenje riječi osoba ili obraćanje učenicima/ama u infinitivu: pročitaj, navedi, usporedi i sl.

4) ANALIZA PREMA GODIŠTIMA UČENJA

Kao što je vidljivo iz tablice 2. u udžbenicima katoličkog, pravoslavnog i islamskog vjeronauka za osnovnu školu prisutan je zanemariv broj sadržaja koji se tiču rodne ravnopravnosti. Udžbenici za pravoslavni vjeronauk općenito gotovo da niti nemaju integrirane takve sadržaje. U udžbenicima islamskog vjeronauka tek je u višim razredima osnovne škole primjetan veći broj sadržaja (pogotovo u 8. razredu osnovne škole), a u udžbenicima katoličkog vjeronauka takvi sadržaji su nešto više prisutni u udžbeniku za 2. razred srednje škole „Odvažni svjedoci“, a po količini sadržaja se posebno ističe udžbenik za 3. razred srednje škole „Životom darovani“ koji ih ima uvjerljivo najviše: 31 (on sadrži ujedno najviše afirmativnih tekstova - 10, ali i diskriminirajućih - 9). To je i razumljivo s obzirom da Plan i program katoličkoga vjeronauka za četverogodišnje srednje škole predviđa tematsku cjelinu za treće godišće srednje škole pod nazivom „Muško i žensko stvori ih“, a ista cjelina nalazi se i u spomenutom udžbeniku za 3. razred srednje škole.

Tablica 2.: Broj sadržaja vezanih za rodnu ravnopravnost po godištima učenja

Udžbenici za:	Katolički vjeronauk	Pravoslavni vjeronauk	Islamski vjeronauk
1. razred OŠ	0	0	0
2. razred OŠ	4	2	0
3. razred OŠ	3	0	5*
4. razred OŠ	2	2	
5. razred OŠ	7	2	2
6. razred OŠ	6	0	6
7. razred OŠ	3	-	7
8. razred OŠ	2	-	11
1. razred SŠ	5	0	-
2. razred SŠ	10	0	-
3. razred SŠ	31	0	-
4. razred SŠ	7	0	-

**Islamska čitanka za 3. i 4. razred osnovne škole nema jasno razlučeno koji sadržaj se odnosi na gradivo 3. razreda, a koji na gradivo 4. razreda*

5) ANALIZA PREMA ASPEKTU RODNE RAVNOPRAVNOSTI UZ INTERPRETACIJU PRIMJERA IZ UDŽBENIKA

• UVOD

Sadržaji vezani za rodnu ravnopravnost promatrani su u svim vrstama tekstualnih i likovno-grafičkih priloga u udžbenicima: glavnim tekstovima, fotografijama i ilustracijama te popratnim tekstovima (npr. pitanja, zadaci, zapamtimo, za rad i promišljanje i sl.). Pod sadržajem vezanim za rodnu ravnopravnost podrazumijeva se svaki dio teksta u udžbeniku koji se u cjelini ili jednim svojim dijelom dotiče nekog aspekta rodne ravnopravnosti. Sadržaji su pojedinačno procijenjeni i razvrstani u tri kategorije: afirmativan (pozitivan), neutralan ili diskriminirajući (negativan), pri čemu afirmativan označava da se sadržajem pridonosi promicanju rodne ravnopravnosti, neutralan označava da sadržaj progovara o rodnoj ravnopravnosti iz neutralne perspektive ne uključujući bilo kakav kritički osvrt ili se pak odnosi na izravnu religijsku predaju te ga se ne može ocijeniti niti afirmativno niti diskriminirajuće, dok diskriminirajući označava da se sadržajem pridonosi promicanju rodne neravnopravnosti.

Sadržaji vezani za rodnu ravnopravnost identificirani su većinom u tekstualnim dijelovima udžbenika pri čemu glavne tekstove gotovo redovito prate popratni tekstovi kojima se učenike/ce potiče na promišljanje i utvrđivanje obrađenog gradiva. Što se tiče fotografija i ilustracija za koje se može ustvrditi da se na bilo koji način odnose na rodnu ravnopravnost, rijetko se nailazi na takve primjere, pa su tako u svim udžbenicima izdvojene tek četiri takve fotografije i ilustracije. Zbog tako malog broja fotografija i ilustracija tekstualni i likovno-grafički sadržaji koji se odnose na rodnu ravnopravnost nisu prikazani zasebno nego objedinjeno sa tekstualnim sadržajima.

Zadani parametri s obzirom na aspekt rodne ravnopravnosti kategorizirani su na sljedeći način:

1. Ravnopravnost spolova
 - 1.1. Reproductivna prava – pobačaj
 - 1.2. Reproductivna prava – medicinski potpomognuta oplodnja
2. Bračni i obiteljski status
3. Spolna orijentacija
4. Rodna ravnopravnost – općenito

U ovom dijelu istraživanja kroz analizu sadržaja izdvojeni su (citirani i interpretirani) **svi afirmativni** te **svi diskriminirajući** sadržaji iz udžbenika (neutralni sadržaji zbog brojnosti i irelevantnosti nisu pojedinačno uključivani).

1. Ravnopravnost spolova

Kao što prikazuje tablica 3., sadržaji vezani za ravnopravnost spolova najviše se obrađuju u udžbenicima za katolički vjeronauk iako ih se zamjetna količina nalazi i u udžbenicima za islamski vjeronauk, tim više što se radi o 18 udžbenika za katolički vjeronauk naspram samo 4 udžbenika za islamski vjeronauk. Primjetan broj afirmativnih sadržaja nalazi se u udžbenicima katoličkog vjeronauka (26), a zabilježeno je i 11 diskriminirajućih sadržaja (7 u udžbenicima katoličkog, a 4 u udžbenicima islamskog vjeronauka). U udžbenicima pravoslavnog vjeronauka nalazi se vrlo mali broj sadržaja vezanih za ravnopravnost spolova.

Tablica 3.: Broj sadržaja vezanih za ravnopravnost spolova

	Broj afirmativnih sadržaja	Broj neutralnih sadržaja	Broj diskriminirajućih sadržaja	UKUPNO
Udžbenici za katolički vjeronauk	26	18	7	51
Udžbenici za pravoslavni vjeronauk	3	2	0	5
Udžbenici za islamski vjeronauk	2	17	4	23
UKUPNO	31	37	11	79

• AFIRMATIVNI primjeri sadržaja iz udžbenika vezano za RAVNOPRAVNOST SPOLOVA

a. KATOLIČKI VJERONAUK

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 1.:** *Različiti smo, a ipak nas mnogo toga povezuje*, str. 22., „Rastimo u zahvalnosti“ (udžbenik za 2. razred OŠ)

Interpretacija primjera br. 1.: Fotografija prikazuje zagrljene i nasmiješene djevojčicu i dječaka te odaje dojam sinergije, zajedništva i jednakosti.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 2.:** *Majčin dan - Roditelji i ja*, str. 50., „Rastimo u zahvalnosti“ (radna bilježnica za 2. razred OŠ)

Citat: 1. Pokraj svakog sata nacrtaj malu sličicu i napiši kratkom rečenicom kako se tvoji roditelji u to vrijeme brinu za tebe i pomažu ti. 2. Napiši ili nacrtaj kako možeš svojim roditeljima zahvaliti na iskazanoj pažnji.

Interpretacija primjera br. 2.: Premda naslov teksta *Majčin dan* u ovoj radnoj bilježnici sugerira da je tema isključivo posvećena brizi i ljubavi majke prema djetetu, u dva zadatka koja se postavljaju učenicima/ama govori se o roditeljima u množini, a ne samo o majci (premda se pojedinačno oca ne spominje). Na taj način se učenicima/ama ukazuje da brigu i pažnju trebaju dobivati ne samo od majke. Međutim, ovo je jedini primjer takvog sadržaja u udžbenicima katoličkog vjeronauka i nedostatan da uspije ublažiti dojam o zapostavljanju brige oca za dijete (uostalom, nalazi se i u tekstu naslovljenom „Majčin dan“).

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 3.:** *Isusova ljubav prema djeci*, str. 63., „Na putu vjere“ (udžbenik za 4. razred OŠ)

Citat: *Djeca imaju pravo na jednakost, neovisno o rasi, vjeri, potomstvu i spolu.*

Interpretacija primjera br. 3.: Govoreći o Isusovoj ljubavi prema djeci, spominje se pravo djece na jednakost po različitim diskriminacijskim osnovama, pa tako i po spolu.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 4.:** *Različiti, ali povezani – Zanimljivosti*, str. 22., „Ja sam put“ (radna bilježnica za 5. razred OŠ)

Citat: *25. studenoga obilježavamo Međunarodni dan protiv nasilja nad ženama.*

Interpretacija primjera br. 4.: Kao jednu od zanimljivosti na kraju teksta u kojem se obrađuje tematika diskriminacije i tolerancije prema različitostima navodi se i nadnevak Međunarodnog dana nasilja nad ženama.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 5.:** *Različiti, ali povezani*, str. 22., „Ja sam put“ (radna bilježnica za 5. razred OŠ)

Interpretacija primjera br. 5.: Ilustracija prikazuje djevojku koja svom sugovorniku kaže: „Konačno sam odlučila! Želim postati liječnica!“, i predstavlja jedini primjer u svim udžbenicima vjeronauka da se ženska osoba spominje u kontekstu nekog zanimanja ili uloge koje se ne pripisuje tradicionalno ženi.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 6.:** *Suvremene situacija ropstva i ovisnosti – Jeste li znali*, str. 9., „Pozvani na slobodu“ (udžbenik za 6. razred OŠ)

Citat: *Ropstvo postoji i u današnjem svijetu. (...) Svake godine oko 45 000 žena i djece dovodi se ilegalno u Sjedinjene Američke Države s lažnim obećanjima da će dobiti pristojno zaposlenje.*

Interpretacija primjera br. 6.: Pozitivan primjer ukazivanja na problem modernog ropstva čije žrtve su mahom žene i djeca.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 7.: Redovnici i redovnice u crkvi**, str. 58.-59., „Pozvani na slobodu“ (udžbenik za 6. razred OŠ)

Citat: Među one koji se na najodličniji način odzivaju Isusovu pozivu spadaju redovnice i redovnici. Redovnici i redovnice su ljudi koji napuštaju uobičajeni obiteljski život u svijetu kako bi u samostanima, svojim zajednicama, vjerno služili Bogu i bližnjemu. Danas postoje mnogobrojni muški i ženski redovi u Crkvi. To su franjevci, najbrojniji redovnici u Hrvatskoj (utemeljitelj sv. Franjo), dominikanci (utemeljitelj sv. Dominik), isusovci (utemeljitelj sv. Ignacije Loyola), salezijanci (utemeljitelj sv. Ivan Bosco), karmelićani i karmelićanke (sv. Terezija Avilska i sv. Ivan od Križa obnovili su red, benediktinci (najstariji katolički red, utemeljitelj sv. Benedikt), benediktinke (prve redovnice za tlu Hrvatske, utemeljiteljica sv. Skolastika), klarise (utemeljiteljica sv. Klara zajedno sa sv. Franjom) i mnogi drugi.

Interpretacija primjera br. 7.: Vrlo zanimljiv primjer ravnopravnog navođenja ženskih i muških redova u Katoličkoj crkvi.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 8.: Isus uvažava žene**, str. 115.-116., „S Kristom u život“ (udžbenik za 8. razred OŠ)

Citat: Isus nije bio opterećen predrasudama i običajima svoga vremena. Oko sebe okuplja jednako muškarce i žene te među njima ne pravi razlike. To je za Isusove suvremenike bilo neuobičajeno i sablažnjivo jer žene nisu bile ravnopravne muškarcima. Isus ruši te ljudske predrasude. Razgovara sa ženama, prihvaća njihovo gostoprimstvo i prijateljstvo. Uzima ih ozbiljno kao učenice. Evanđelist Luka opisuje jednu zgodu u kući sestara Marije i Marte: „Dok su oni tako putovali, uđe on u jedno selo. Žena neka, imenom Marta, primi ga u kuću. Imala je sestru koja se zvala Marija. Ona sjede do nogu Gospodinovih i saslušava riječ njegovu.“ Sjediti do učiteljevih nogu i slušati ga bilo je namijenjeno isključivo muškarcima. Isus ne prihvaća te ljudske podjele. On naviješta Božju riječ svima, muškarcima i ženama. I žene su njegove učenice, ravnopravne svjedokinje i prenositeljice njegove poruke. Mnoge su žene duboko doživjele susret s Isusom, ustrajno ga slijedile sve do križa kada su ga gotovo svi napustili.

Interpretacija primjera br. 8.: Premda se propušta reći da su svi apostoli koje je Isus odabrao bili muškarci unatoč tome što nije pravio razlike između muškaraca i žena, ovim tekstom se stječe dojam da je Isus uistinu prkosio predrasudama i običajima tadašnjeg vremena po pitanju ravnopravnog tretmana žena i muškaraca.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 9.: Muškarac i žena u božanskom planu**, str. 132.-133., „Tražitelji smisla“ (udžbenik za 1. razred SŠ)

Citat: Govoreći o stvaranju čovjeka, pisac ističe kako Bog stvara dva po dostojanstvu i ljudskosti jednaka bića: „Muško i žensko stvori ih“ (Post 1,27). Tako se već na početku Biblije ističe da je čovjek zajedništvo, muško i žensko. Različitost spolova upućuje na nužno nadopunjavanje i obogaćivanje. Nastavljajući zatim da je žena čovjeku pomoć kao što je on, naglašava se njezina jednakopravnost s muškarcem te jednako dostojanstvo obaju ljudskih bića pred Bogom. Muškarac i žena pozvani su živjeti u zajedništvu s Bogom. (...) Prve stranice Biblije tako ljudima odmah upućuju i sasvim jasno upozorenje: ljudi su jednaki i jednakopravni, muškarac i žena međusobno su ovisni, ali ne smiju biti jedni drugima podređeni. Kao muža i ženu treba ih povezivati nerazrješiva ljubav jer – bit će jedno.

Interpretacija primjera br. 9.: Tekst u kojem se slijedom Biblijske predaje naglašava jednako dostojanstvo i jednakost žena i muškaraca.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 10.: Isusov lik i poruka**, str. 178., „Tražitelji smisla“ (udžbenik za 1. razred SŠ)

Citat: Za razliku od običaja svog vremena, on (Isus) iskazuje veliko poštovanje prema ženama. Razgovara i s onima koje su na zlu glasu. Dobrota i blagost ne priječe ga da odvažno podigne glas protiv lažnih vrijednosti.

Interpretacija primjera br. 10.: Još jedan primjer Isusovog nekonvencionalnog odnosa prema ženama za povijesno razdoblje na koje se odnosi Biblijska predaja.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 11.: Jedinstvo i razlike u crkvi**, str. 33., „Odvažni svjedoci“ (udžbenik za 2. razred SŠ)

Citat: *U crkvi nema mjesta za bilo kakav oblik diskriminacije: „Svi ste vi sinovi Božji po vjeri, u Kristu Isusu. Doista, koji ste god u Krista kršteni, Kristom se zaodjenuste. Nema više: Židov – Grk! Nema više: rob – slobodnjak! Nema više muško – žensko! Svi ste vi Jedan u Kristu Isusu (Gal 3, 26-28). Svi kršćani imaju jednako dostojanstvo: svi su sjedinjeni s Kristom, glavom Crkve koja je Tijelo njegovo.*

Interpretacija primjera br. 11.: Primjer u kojem se spominje zabrana različitih oblika diskriminacije, pa tako i spolne diskriminacije.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 12.: Susret s antičkim svijetom**, str. 59., „Odvažni svjedoci“ (udžbenik za 2. razred SŠ)

Citat: *Žena više nije biće drugog reda već ima isto dostojanstvo kao i muškarac.*

Interpretacija primjera br. 12.: Jedan u nizu primjera u udžbenicima katoličkog vjeronauka u kojima se naglašava jednako dostojanstvo žene kao i muškarca.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 13.: Susret s antičkim svijetom – Za rad i razmišljanje**, str. 63., „Odvažni svjedoci“ (udžbenik za 2. razred SŠ)

Citat: *Položaj žene: Novost evanđelja bio je nauk o jednakosti između muškarca i žene, o dostojanstvu djevičanstva, o dostojanstvu i nerazrješivosti ženidbe. (...) U vrijeme Carstva djevojka se zaručivala dok se još igrala s lutkom. Ženidbu su sklapale treće osobe ili specijalne agencije. Sklopljen bez ljubavi, brak se nije živio dostojno. (...) Razočaranim ili plemenitijim ženama Evanđelje donosi čišće ozračje, ideal. (...) Kršćanstvo radije djeluje negoli propovijeda. Ženi donosi kršćansku diplomu plemstva, dostojanstvo života što ga je poganstvo izrugivalo, i uporno naučava njezinu jednakost s muškarcem.*

Interpretacija primjera br. 13.: Kritici položaja žene u antičko vrijeme suprotstavlja se jednakost žene s muškarcem koje donosi kršćanstvo.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 14.: Pred promjenama suvremenog svijeta**, str. 103., „Odvažni svjedoci“ (udžbenik za 2. razred SŠ)

Citat: *Žrtve preteških poslova u tvornicama (sa pojavom kapitalizma u 19. stoljeću) posebno su djeca i žene.*

Interpretacija primjera br. 14.: Ističe se težak položaj žena na tržištu rada pojavom kapitalizma.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 15.: Potraga za vrijednostima i opasnost od otuđenja**, str. 139., „Odvažni svjedoci“ (udžbenik za 2. razred SŠ)

Citat: *Osim o tome, mediji opširno izvještavaju o nasilju, crne se kronike popunjavaju najsitnijim detaljima o nekom zločinu ili prijeveri, prenaplašavaju se seks i seksualnost...*

Interpretacija primjera br. 15.: Kroz kritiku medija kao jedna od negativnih pojava u današnjim medijima spominje se prenaplašavanje seksa i seksualnosti, koje se naravno odnosi prvenstveno na izrabljivanje ženskog tijela kao seksualnog objekta.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 16.: Mladi i sloboda**, str. 172., „Odvažni svjedoci“ (udžbenik za 2. razred SŠ)

Citat: *Kad bih se ponovo rodila, željela bih biti muškarac! Moj me otac uvijek obožavao. Dok sam bila još malena, mogla sam imati sve što sam poželjela. Kad sam navršila trinaest godina, zamolila sam ga za dozvolu da odem na rođendansku proslavu jednoga svog vršnjaka iz razreda. Tada sam od njega prvi put čula riječ „ne“! Otada čujem samo ne! Moje je vrijeme izmjereno do posljednje minute: toliko i toliko minuta kad idem u školu,*

toliko i toliko minuta kad se vraćam. Nedjelju moram provoditi s roditeljima. Moja su dva brata uvijek izvan kuće. No oni su stariji. Osim toga, oni su muškarci! Mirjana

Interpretacija primjera br. 16.: Premda uvodna rečenica može biti diskutabilna, ona prije svega izražava očaj djevojke koja je žrtva neravnopravnog tretmana svog oca prema njoj zbog činjenice da je žensko dijete. Ona se osjeća diskriminirano do te mjere da ju takav tretman tjera da poželi biti muškarac. Iz tog razloga tekst odašilje poruku čitatelju/ici da takav tretman djevojke u odnosu na svoju braću nije pravedan.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 17.:** Čovjek je biće odnosa i spolno biće, str. 13., „Životom darovani“ (udžbenik za 3. razred SŠ)

Citat: Čovjekova spolna obilježnost ujedno uključuje tvrdnju o ravnopravnosti spolova. Biblija sasvim jasno i odlučno zastupa jednakost među spolovima. Muškarac i žena su Božja stvorenja i imaju jednako izvorno dostojanstvo. Svaki oblik spolne diskriminacije je protubiblijski jer, biblijski gledano, čovjek ne postoji ni samo kao muškarac ni samo kao žena, nego kao muškarac i žena.

Interpretacija primjera br. 17.: Još jednom pozivanjem na Bibliju ističe se ravnopravnost spolova, jednako dostojanstvo i zabrana spolne diskriminacije.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 18.:** Starozavjetni govor o čovjeku - muškarcu i ženi, str. 81.-82., „Životom darovani“ (udžbenik za 3. razred SŠ)

Citat: Svi su ljudi jednakog dostojanstva i vrijednosti. Čak i „ispod“ spolne razlike, koja nam se čini temeljna, postoji dublja razina – čovjek kao takav, čovjek u svojoj biti. Na toj su razini – i samo na toj razini – svi ljudi jednaki. U svemu ostalom ljudi se razlikuju, a razlike su, općenito uzevši dobre i potrebne. Žena i muškarac jednakog su dostojanstva. Bitno su jednaka bića i ni jedno od njih nije iznad onoga drugoga. Muškarac nema vlast nad ženom i obratno. Kako bi bili dobri roditelji potomstvu i dobri gospodari svijeta koji im je povjeren, potrebno je da budu jedno – skladna cjelina, čovjek na sliku Božju. (...) Žena, koja je stvorena nakon muškarca, nije ništa manjeg dostojanstva.

Interpretacija primjera br. 18.: Ponovno pozitivan primjer razlaganja zašto su žene i muškarci jednakog dostojanstva.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 19.:** Novozavjetni govor o muškarcu i ženi, str. 83., „Životom darovani“ (udžbenik za 3. razred SŠ)

Citat: Na izvornu jednakost dostojanstva žene i muškarca upućuje i Isus kada, primjerice, izričito naglašava ideal braka kao trajne zajednice života i ljubavi – protiv ozakonjene samovolje i bezobzirnosti muškaraca. To se posebno očituje kada u uglednom muškom društvu domaćinu spočitava nekulturno ponašanje i hladnoću, a kao uzor pokazuje raskajanu grešnicu (Lk 7, 36-50). Čini se, ipak, da ponajviše brani dostojanstvo žene kada ženu uhvaćenu u preljubu spašava, otkrivajući sve licemjerje muške zajednice koja je željna kamenovanja (Iv 8, 1-11). Među problemima s kojima se Crkva u prvim vremenima suočava bilo je i pitanje odnosa muškarca i žene zbog židovskog i grčko-rimskog okruženja. Za sv. Pavla stvar je jasna. On jasno i glasno naviješta: „Nema više muško-žensko! Svi ste vi Jedan u Kristu Isusu!“ (Gal 3, 28). On napominje, uvijek iznova, da muž treba ljubiti svoju ženu kao dio svojega tijela, kao samoga sebe, a žena poštovati svojega muža i biti mu poslušna, te da muž iskazuje onakvu ljubav prema svojoj ženi kakvu je Krist iskazao prema Crkvi. Dakako, sve se to odnosi na onaj intimni dio obiteljskog života, dok je javno djelovanje žena u društvenoj i religioznoj zajednici vazda ograničeno, ako je dopušteno.

Interpretacija primjera br. 19.: Unatoč zastarjeloj percepciji uloge žene u društvenoj, religioznoj i obiteljskoj zajednici koju zastupa sv. Pavao, on i Isus govore o jednakosti spolova, a Isus brani dostojanstvo žene otvoreno se suprotstavljajući licemjerju muške zajednice.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 20.:** Čovjek - žena i muškarac, str. 84., „Životom darovani“ (udžbenik za 3. razred SŠ)

Citat: U hinduizmu se još uvijek prakticira ritualno spaljivanje udovica na istoj lomači na kojoj gori tijelo preminulog supruga. Unatoč tome što se indijske vlasti, i zakonom koji je na snazi još od 1829. godine, bore protiv ove tradicije koja se zove sati, ona je i danas prisutna.

Interpretacija primjera br. 20.: Negativan osvrt na ekstreman oblik neravnopravnosti spolova u hinduističkoj tradiciji.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 21.:** Kršćansko utemeljenje odnosa među spolovima, str. 85., „Životom darovani“ (udžbenik za 3. razred SŠ)

Citat: Isus potvrđuje ženi izvorno dostojanstvo. On u pravom svjetlu razotkriva samovolju muškarca svojega vremena i obara prevlast naglašenih muških vrednota. Za njega su i žena i muškarac ravnopravne osobe jednake vrijednosti.

Interpretacija primjera br. 21.: Još jedan primjer isticanja Isusovog zalaganja za ravnopravan tretman žena i muškaraca.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 22.:** Čovjek - žena i muškarac – Pitanja i zadatci, str. 87., „Životom darovani“ (udžbenik za 3. razred SŠ)

Citat: Razgovarajte kao mladići i djevojke o vašim viđenjima i stajalištima o dostojanstvu i odnosu između muškarca i žene.

Interpretacija primjera br. 22.: Rubrika „Pitanja i zadatci“ na odgovarajući način prati ranije naglašavane stavove o ravnopravnosti spolova u kršćanstvu i potiče učenice i učenike da utvrde gradivo kroz međusobni razgovor o toj problematici.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 23.:** Povrede dostojanstva braka i obitelji, str. 91., „Životom darovani“ (udžbenik za 3. razred SŠ)

Citat: Obiteljsko nasilje je širok pojam koji u sebi uključuje svako ponašanje jednog člana obitelji koje ide na štetu i protiv svih ljudskih pa i bračnih prava drugog člana obitelji. Danas se najčešće govori o nasilju u obitelji između bračnih partnera, muškarca prema ženi ili obratno. Obiteljsko nasilje često se događa i prema djeci. Posljedice takvog ponašanja su teške, i to samo za brak i obitelj općenito nego i stoga što ostavljaju težak trag na osobi koja je izvrnuta nasilju.

Interpretacija primjera br. 23.: Premda izostaje informacija da su velikom većinom žrtve obiteljskog nasilja žene, tekstom se osuđuje nasilje u obitelji.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 24.:** Brak i obitelj – Za rad i promišljanje, str. 93., „Životom darovani“ (udžbenik za 3. razred SŠ)

Interpretacija primjera br. 24.: Fotografija prikazuje bebu u sredini te oca s desne, a majku s lijeve strane. Glave im se dodiruju s glavom bebe i nasmiješeni su. Vidljiv je izraz ljubavi prema djetetu i oca i majke na jednak način. Ovu fotografiju valja svrstati među pozitivne primjere iz razloga što osim ovog slučaja u udžbenicima vjeronauka ne postoji sadržaj posvećen ravnopravnoj ljubavi oca prema djetetu već se mahom idealizira ljubav majke.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 25.:** *Načela bioetičke znanosti – Za rad i promišljanje*, str. 117., „Životom darovani“ (udžbenik za 3. razred SŠ)

Citat: *Liječniku će pomoć (liječnik) pružati jednako svima bez obzira na dob, spol, rasu, narodnost, vjersko ili političko uvjerenje, društveni položaj, poštujući pri tom ljudska prava i dostojanstvo osoba. (Kodeks medicinske etike i deontologije Hrvatske liječničke komore, Temeljna načela)*

Interpretacija primjera br. 25.: Kao jedna od diskriminacijskih osnova spominje se i spolna diskriminacija.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 26.:** *Radno iskorištavanje žena i djece*, str. 95., „Svjetlom vjere“ (udžbenik za 4. razred SŠ)

Citat: *Odnos prema ženama i položaj žene u svijetu rada također nije uvijek na primjerenom razini. Pročitajte i prokomentirajte sljedeći prilog:*

„Marija je nezaposlena već godinu dana i intenzivno traži novi posao. Prije desetak dana bila je na razgovoru za posao koji bi za nju bio idealan. Sve je teklo dobro i posao joj je ponuđen. Tvrтка je zatražila da ode na sastanak s kadrovskim referentom kako bi potpisala ugovor. Za vrijeme razgovora već su joj bile objašnjene dužnosti i ostala pitanja u vezi s poslom, ali upravo kad se spremala potpisati ugovor, taj gospodin joj je rekao da je uvjet za posao potpisivanje izjave da neće roditi dijete u sljedeće dvije godine.“

Koja su prava prekršena u navedenom slučaju? Koje druge oblike diskriminacije žena u svijetu rada poznajete?

Interpretacija primjera br. 26.: Čitatelje/ice se potiče da na kritički način promisle o primjeru diskriminacije žene na temelju trudnoće prilikom razgovora za posao.

b. PRAVOSLAVNI VJERONAUK

- **Ravnopravnost spolova – Pravoslavni vjeronauk – Primjer br. 27.:** *Euharistijsko sabranje je ikona Carstva Božjeg*, str. 7., „Pravoslavni katihizis za 2. razred OŠ“

Citat: *Liturgija je zajednica svih ljudi sa Bogom preko Hrista. Tu su muškarci i žene, stari i mladi. Da bi Liturgija bila prava i istinita, u njoj treba da učestvuju svi, bez obzira na pol, uzrast ili nacionalnu pripadnost. U Liturgiji svaki član je posebna ličnost. Svi učesnici u Liturgiji su podjednako važni.*

Interpretacija primjera br. 27.: Kao jedna od diskriminacijskih osnova spominje se i spolna diskriminacija.

- **Ravnopravnost spolova – Pravoslavni vjeronauk – Primjer br. 28.:** *Euharistijsko sabranje je ikona Carstva Božjeg*, str. 12., „Pravoslavni katihizis za 5. razred OŠ“

Citat: *Drugi element Carstva Božjeg jeste zajednica svih ljudi s Bogom u Hristu, bez obzira na to što su ti ljudi u odnosu na pol, rasu, nacionalnost i uzrast. Svi ljudi su stvoreni da budu u Carstvu Božjem, tj. da budu u zajednici sa Hristom. Naravno ako to i sami žele.*

Interpretacija primjera br. 28.: Kao jedna od diskriminacijskih osnova spominje se i spolna diskriminacija.

- **Ravnopravnost spolova – Pravoslavni vjeronauk – Primjer br. 29.:** *Euharistija kao novi život ljudi i prirode*, str. 19., „Pravoslavni katihizis za 5. razred OŠ“

Citat: *U liturgijskom iskustvu voleti boga znači voleti ljude. To znači kroz ljubav prema drugim ljudima, bez obzira na pol, rasu, nacionalnost, lepotu, kroz ljubav i prema neprijateljima, kroz brigu za drugog čoveka i za prirodu itd.*

Interpretacija primjera br. 29.: Kao jedna od diskriminacijskih osnova spominje se i spolna diskriminacija.

c. ISLAMSKI VJERONAUK

- **Ravnopravnost spolova – Islamski vjeronauk – Primjer br. 30.:** *Muhammedova (a.s.)⁹ mladost*, str. 26., „Islamska čitanka za 3. i 4. razred OŠ“

Citat: *Posebno su okrutni bili prema ženama (Arapi). Žene su smatrali imovinom muža. Mogli su ih kupovati i prodavati za novac. A bilo je i slučajeva zakopavanja žive ženske djece, poput naše male Sumejje.*

Interpretacija primjera br. 30.: Pozitivan primjer osuđivanja okrutnosti Arapa u tadašnje vrijeme prema ženama i njihovog neravnopravnog položaja tijekom povijesti.

- **Ravnopravnost spolova – Islamski vjeronauk – Primjer br. 31.:** *Odnos i obveze prema djeci*, str. 143.-144., „Udžbenik islamskog vjeronauka za 7. i 8. razred OŠ“

Citat: *Odmah čim se rodi dijete u obitelji, dužnost je oca da olakša majki porođajne patnje, a zatim joj najsrdčajnije čestita rođenje djeteta, izbjegavajući pritom da i jedan od roditelja pokaže znake mrzovolje. (...) Istog, sedmog dana po rođenju roditelji su u obvezi dati djetetu ime. (...) Dok su djeca još mala, muž je dužan pomagati supruzi oko kućnih poslova. Jednom prigodom hazreti Aiša, upitana što radi Muhammed a.s. kao muž i član obitelji kada je s njima u kući, odgovara: Ako bi kakav nered zatekao u kući, pospremio bi ga, radio je i kućne poslove, sjekao bi meso za kuhanje i pečenje i pomeo bi kuću.*

Interpretacija primjera br. 31.: Iako bi ravnopravna podjela kućanskih poslova općenito, a ne samo „dok su djeca još mala“ kako se navodi u tekstu, bolje odgovarala načelu ravnopravnosti spolova, ovaj citat ipak možemo uvrstiti među pozitivne primjere u kojemu se spominje da je muž dužan pomagati supruzi oko kućnih poslova i da je i Muhammed radio kućne poslove te pospremao kuću.

⁹ Muhammed a.s. – kratica a.s. na arapskom jeziku se izgovara „alejhi selam“, a značenje joj je „neka je blagoslovljen“.

- **DISKRIMINIRAJUĆI primjeri sadržaja iz udžbenika vezano za RAVNOPRAVNOST SPOLOVA**

a. **KATOLIČKI VJERONAUČ**

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 1.: Ne možemo sve kupiti - Majčina ljubav, str. 12., „Za stolom ljubavi i pomirenja“ (udžbenik za 3. razred OŠ)**

Citat: Račun majčinih dugova Miji: šest puta odnio smeće – 3,00 kn, tri puta donio kruh – 3,00 kn, četiri puta obrisao suđe – 8,00 kn, jedanaest puta donio ugljen iz podruma – 11,00 kn, prašina, cvijeće i druge sitnice – 8,00 kn. (...) Račun Mijinih dugova majci: devet godina za njega kuhala – 0,00 kn, devet godina za njega prala – 0,00 kn, 3000 puta okupala ga i počesljala – 0,00 kn, 300 puta okrpala košulje i hlače – 0,00 kn, 100 noći probdjela kad je bio bolestan – 0,00 kn (...) vrt - ♥ kn, rublje - ♥ kn, posuđe - ♥ kn, glačanje - ♥ kn, bolesti, bdijenja - ♥ kn, bolesti, liječnik - ♥ kn, škola - ♥ kn, posao - ♥ kn

Kupiti možemo mnogo toga: računalo, loptu, knjigu... Majčinu ljubav ne možemo kupiti. Ne možemo kupiti prijateljstvo niti povjerenje. To se daruje i prima. Za dobra prijatelja nekada bismo dali sve svoje bogatstvo, sve što imamo. A Bog nam se daruje besplatno. On je najveće bogatstvo. To nam Isus otkriva u prispodobama o Božjem kraljevstvu.

Interpretacija primjera br. 1.: U prvom dijelu ovog teksta dječak Mijo sastavlja „račun majčinih dugova Miji“, a kao odgovor na to majka sastavlja račun Mijinih dugova njoj. Glavna poruka ovog teksta je da ljubav nema cijenu i kao takvu je možemo shvatiti pozitivnom. Međutim, kao što je slučaj i u udžbenicima etike, tako i u udžbenicima vjeronauka ne postoji niti jedan tekst koji bi barem djelomično bio posvećen ljubavi oca prema djetetu. Tako se i u ovom primjeru ispostavlja da je dječak napravio uslugu majci kada je obavio kućanske poslove za koje je sastavio račun: nošenje smeća, kupovina u dućanu, brisanje suđa, nošenje ugljena, brisanje prašine, briga za cvijeće. U tekstu ništa ne upućuje na to da je riječ o samohranom majci, pa se stoga postavlja pitanje zbog čega se ti kućanski poslovi ne mogu smatrati kao usluga *roditeljima*, a ne isključivo majci. Osim samog teksta, ilustracija pridonosi istom dojmu o ženi kao kućanici: prikazan je dječak koji smišlja cjenik svojih usluga koje je napravio majci dok majka u pozadini glača. Uzimajući u obzir cjelokupan sadržaj svih udžbenika katoličkog i islamskog vjeronauka ilustracija se uklapa u stereotipni prikaz žene kao domaćice i kućanice. Tako se u tekstu spominje da majka svoje dijete kupa, česlja ga, za njega pere rublje i posuđe, krpa odjeću, bdije kad je bolesno i vodi ga liječniku, radi u vrtu, pomaže mu u radu za školu te uz sve to ide i na posao. Možda stereotipan učinak ovaj tekst

ne bi ostavljao da se očevoj ljubavi pridalo imalo pažnje u udžbeniku i da se toliko ne idealizira isključivo ljubav majke.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 2.: Redovnici i redovnice u Crkvi – Zanimljivosti**, str. 45., „Pozvani na slobodu“ (radna bilježnica za 6. razred OŠ)

Citat: *Redovnik je muška osoba koja se polaganjem triju zavjeta (siromaštva, poslušnosti i čistoće) posvećuje duhovnom životu u samostanskoj zajednici. Većinom su redovnici ujedno i svećenici. Redovnici koji nisu zaređeni za svećenike nazivaju se braćom (brat, brat laik, brat pomoćnik). Redovnik koji je svećenik, može biti zaređen za biskupa.*

Interpretacija primjera br. 2.: Citirana definicija redovnika u ovoj radnoj bilježnici za 6. razred osnovne škole ne prati adekvatno istoimeni tekst iz istoimenog udžbenika za 6. razred u kojem se ravnopravno navode redovnice i redovnici¹⁰. U ovom primjeru redovnik se definira kao isključivo muška osoba dok definicija redovnice izostaje.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 3.: Prevladavanje nesporazuma**, str. 135., „Odvazni svjedoci“ (udžbenik za 2. razred SŠ)

Citat: *Kad suživot u obitelji postane teško podnošljiv, postavlja se pitanje: može li se štogod učiniti što bi smanjilo napetost i unijelo malo vedrine? Evo nekoliko nasumce odabranih prijedloga kao poziva da se odabere novi stil, možda štogod nepredvidivo, kako bi se u kući počelo lakše disati. (...) Ako tata zapostavlja mamu, naručite kod cvjećara za nju buket s popratnim pozdravom. Vidjet ćete da će razgovarati, a vi čuvajte tajnu.*

Interpretacija primjera br. 3.: Stereotipan primjer u kojem se tvrdi da će svaka žena sigurno prihvatiti ispriku partnera koji se ne odnosi prema njoj na lijep način ako joj se pokloni buket cvijeća. Na taj način se ženu etiketira kao vrlo jednostavno biće kojoj je dovoljan tradicionalan iskaz pažnje da bi se izgladili problemi u vezi/braku.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 4.: Isto dostojanstvo u različitosti spolova**, str. 85., „Životom darovani“ (udžbenik za 3. razred SŠ)

Citat: *Različitosć muškarca očituje se i u njihovom psihološkom, emotivnom i logičkom shvaćanju stvarnosti, a i sebe samih. U žene prevladava spontanost i reaktivnost, njezina je unutarinja napetost, naspram muškarčeve, manja. Trenuci trošenja i obnavljanja energije kraći su i brojniji u žene nego u muškarca. U žene prevladava fiziološka i osjećajna energija: fiziološka usmjerenost prema majčinstvu uvjetuje sklonost organizma prikupljanju energetske zaliha; osjećajnost/senzibilnost važan je činitelj u životu žene – ona je osjetljivija od muškarca, tj. puno ranije osjeća podražaje i percipira ih istančano, u nijansama. Žena pokazuje jasnu prevagu intuicije, naspram muškarčeve logične inteligencije – brzo hvata ljudske vrednote u njihovoj punoj pokretljivosti. Muškarca odlikuje vječita zapitanost. Pojavljuju se uvijek novi upitnici i nikad nema konačnog odgovora. Muškarac živi u stalnom nerazumijevanju života, veli Bergson. U žene, unutarinja volja nadilazi izvanjsku volju. Ona pokušava diskretno utjecati na druge svojom sveukupnom psihičkom aktivnošću koja se uvlači u životne snage drugih. S obzirom na afektivnu stranu ženske prirode, spomenimo najprije ženin smisao/osjetljivost za osobu. Već je u djevojčica lako uočiti njihovu verbalnu sposobnost i dominantnost naspram dječaka, koji su, s druge strane, superiorniji u snalaženju u prostoru. Žena će na mnoge načine (od odjeće, obuće, frizure, šminke itd.) spontano željeti istaknuti svoju originalnost, jedinstvenost, neponovljivost – baš kao što je svaka osoba jedinstvena i neponovljiva. Stoga je ona osjetljivija od muškarca za detalje koji ističu i razlikuju pojedine osobe i stvari. S druge strane, ženi je utoliko teže stvoriti globalnu, apstraktnu predodžbu o istoj stvari. Ona se usredotočuje na mnoštvo detalja, ali ne i na cjelinu. Mogli bismo reći da žena gleda u dubinu, a nedostaje joj*

¹⁰ Vidjeti primjer br. 7. u dijelu analize „Afirmativni primjeri sadržaja iz udžbenika vezano za ravnopravnost spolova“ na str. 14.: *Redovnici i redovnice su ljudi koji napuštaju uobičajeni obiteljski život u svijetu kako bi u samostanima, svojim zajednicama, vjerno služili Bogu i bližnjemu. Danas postoje mnogobrojni muški i ženski redovi u Crkvi.*

pogled u širinu – „od stabla ne vidi šumu“. Muškarac pak „od šume ne vidi stablo“. Njemu promiče ono mnoštvo detalja koje žena lako zapaža i pamti. Muškarac je više okrenut vanjskom svijetu i bolje se snalazi u prostoru. A što je u prostoru? Stvari. Ženu zanima osoba, a osoba je transcendentalna stvarnost, metafizičko biće bez prostornih dimenzija. Zadnja karakteristika, koja bi svojim značenjem mogla isto tako stajati na prvome mjestu, jest ljubav. Usrećiti druge, to je ženina sreća. Psihoanalitičar Ignace Lepp kaže: „U životu muškarca ljubav zauzima tek jedan dio dok je za ženu ljubav sav život“. Za razliku od muškarca, ljubav prožima cijelo biće žene i na njoj se vidi – u svim sferama i vidovima života – kada je u ljubavi sretna, a kada ima problema. Njoj je ljubav glavna životna energija. Mogli bismo reći da je žena biće kojemu, od svih stvorenja, na osobit način pripada svojstvo međuosobne relacije u ljubavi. Za ženu su ključne riječi „osoba“ i „ljubav“.

Interpretacija primjera br. 4.: Tekst dijelom na apstraktan filozofsko-teološki, a dijelom vrlo stereotipan način opisuje razlike između žena i muškaraca. Tekstom dominiraju generalizacije i uvode se stereotipni stavovi filozofa Henrija Bergsona da *muškarac živi u stalnom nerazumijevanju života*, i književnika Ignace Leppa da *u životu muškarca ljubav zauzima tek jedan dio dok je za ženu ljubav sav život*, koji se dobro uklapaju u cjelokupan prizvuk teksta u kojem se žena i muškarac opisuju vrlo jednodimenzionalno: *žena pokazuje jasnu prevagu intuicije, naspram muškarčeve logičke inteligencije; žena će na mnoge načine (od odjeće, obuće, frizure, šminke itd.) spontano željeti istaknuti svoju originalnost; za razliku od muškarca, ljubav prožima cijelo biće žene; njoj je ljubav glavna životna energija; za ženu su ključne riječi „osoba“ i „ljubav“* itd. Stoga se može zaključiti da tekst kao cjelina predstavlja stereotipan prikaz određenih osobina žena i muškaraca kao prirodno pripisanih i nepromjenjivih karakteristika.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 5.:** *Čovjek - žena i muškarac – Pitanja i zadatci*, str. 87., „Životom darovani“ (udžbenik za 3. razred SŠ)

Citat: *Analizirajte poruke i stajališta časopisa za mlade o muškarcu i ženi, i izradite plakat na temu „Tipičan muškarac i tipična žena“.*

Interpretacija primjera br. 5.: Riječ je o možda najekstremnijem primjeru izravnog i nedvosmislenog promoviranja stereotipa u svim udžbenicima vjeronauka na kraju ovog teksta u rubrici „Pitanja i zadatci“ u kojima se učenicima/ama sugerira: *izradite plakat na temu „Tipičan muškarac i tipična žena“*. Poželjna didaktička smjernica zadatka ovakvog tipa bila bi da kod učenika/ca potakne razvijanje svijesti o bogatstvu različitosti u ljudima i naglasi da se posebnost svake individue nalazi upravo u toj različitosti čime bi se učenike/ce potaklo na usvajanje tolerancije prema različitostima. Međutim, ovdje je jasno vidljivo da jedini učinak takvog zadatka može biti izravno promicanje stereotipnih modela muškarca i žene.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 6.:** *Čovjek - žena i muškarac – Za rad i promišljanje*, str. 87., „Životom darovani“ (udžbenik za 3. razred SŠ)

Citat: *Svatko živi u određenoj sredini, u određenom vremenu. Ta sredina i to vrijeme pružaju modele muškarca ili žene i utječu na način doživljavanja muškosti ili ženskosti: djevojčici se darivaju lutke; dječaku igračke u obliku stroja; mladić poziva djevojku na ples ili u šetnju; umjerenost, suzdržljivost, osjetljivost, strpljenje, osobine su djevojaka; teško je zamisliti ženu kao mehaničara, kapetana ili inženjera rudarstva, čudilo bi nas vidjeti muškarca opasana pregačom ili kako plete; veliki zadatci, društvene ulogu oduvijek su namijenjeni muškarcima, drugi su namijenjeni ženama itd. Ne slažu se svi s takvim mišljenjem. I u samoj sredini u kojoj živimo osporavaju se mnogi modeli muškarca ili žene, mnoge predrasude; sučeljuju se mnoga protuslovna gledišta. U epohama i civilizacijama ovaj ili onaj model muškarca ili žene koji je danas idealan, sutra će vjerojatno postati smiješan i preživio. Utjecaj sredine svakako postoji. Htjeli mi to ili ne, on utječe i na nas. Ma koliko htjeli biti neovisni, ipak*

smo obilježeni običajima, načelima, predrasudama svoje sredine. Slika koju stvaramo o sebi u postojanju muškarcem ili ženom obilježena je tim utjecajem.

Interpretacija primjera br. 6.: Ovdje se radi o tekstualnom prilogu autora Adalberta Rebića iz priručnika za mlade „Snaga susreta“ u izdanju pastoralno-katehetske službe Kršćanske sadašnjosti iz 1974. godine u kojem se između ostaloga navodi: *umjerenost, suzdržljivost, osjetljivost, strpljenje, osobine su djevojaka; teško je zamisliti ženu kao mehaničara, kapetana ili inženjera rudarstva; čudilo bi nas vidjeti muškarca opasana pregačom ili kako plete; veliki zadatci, društvene uloge oduvijek su namijenjeni muškarcima, drugi su namijenjeni ženama.* Premda se u nastavku teksta čitatelju/ici daje do znanja da se *ne slažu svi s takvim mišljenjem* i da se u *samoj sredini u kojoj živimo osporavaju mnogi modeli muškaraca i žena i mnoge predrasude*, vidljivo je da namjera citiranog teksta nije u zauzimanju neutralnog stajališta, već je jasno da prvi dio teksta opisuje tradicionalnu podjelu društvenih uloga žena i muškaraca u smislu činjeničnog stanja stvari, dok se u nastavku samo dodaje da ima iznimaka koja odskakuju od tog pravila. Tim načinom navođenja suprotstavljenih mišljenja čitatelja/icu se ne potiče na samostalno promišljanje (što sugerira naslov rubrike), već se daje gotova slika stvarnosti i onoga što autor smatra realnom društvenom zbiljom. Opis takve društvene zbilje nije adekvatan ni primjenjiv u današnjem kontekstu 21. stoljeća, te da je u svakom slučaju sve samo ne poticajan u promicanju ravnopravnosti spolova. Poticanje učenica i učenika na ponovno preispitivanje društvene prihvaćenosti spomenutih društvenih uloga koja se odvijala 70-ih godina prošlog stoljeća predstavlja promoviranje stereotipa i potencijalno štetan utjecaj na stavove mladih ljudi koji nije u skladu sa načelom ravnopravnosti spolova.

- **Ravnopravnost spolova – Katolički vjeronauk – Primjer br. 7.:** *Moć obavijesnih sredstava*, str. 129., „Svjetlom vjere“ (udžbenik za 4. razred SŠ)

Citat: *Gabrijela S. prije četiri je godine otkrila prostranstva interneta. Ta bi Talijanka provela noći i noći čavrljajući s istomišljenicima na mreži. (...) Stvarni život joj je jednostavno iskliznuo iz ruku. Više nisam kuhala, nisam marila za svojega zaručnika, prisjeća se 28-godišnjakinja. Ujutro bih se jedva ustala, izgubila sam dobro plaćen posao u elektroničkoj struci. Sada se Gabrijela liječi od svoje ovisnosti o internetu.*

Interpretacija primjera br. 7.: Od svih mogućih dužnosti koju žena može zapostaviti u slučaju bilo koje vrste ovisnosti (u ovom slučaju ovisnosti o internetu) ovdje se ispred svih ističe upravo ona koja se stereotipno automatski pripisuje ženama: kuhanje. Treba naglasiti da je ovo samo jedan od primjera u udžbenicima katoličkog i islamskog vjeronauka u kojem se ženama pripisuje tradicionalna uloga kuharice. Nastavak rečenice u kojem se spominje da je također prestala mariti i za svog zaručnika može ukazivati i na to da je prestala kuhati svom zaručniku, što bi stavljalo dodatan naglasak na već ionako prisutan stereotip o pridavanju ženi uloge hraniteljice obitelji, tj. u ovom slučaju svog zaručnika.

b. ISLAMSKI VJERONAUK

- **Ravnopravnost spolova – Islamski vjeronauk – Primjer br. 8.:** *Muhammedova (a.s.) mladost - Zapamtimo*, str. 27., „Islamska čitanka za 3. i 4. razred OŠ“

Citat: *Muhammed (a.s.) je jako volio i cijenio svoju suprugu Hatidžu koja mu je izrodila djecu.*

Interpretacija primjera br. 8.: Bez obzira što je Muhammed glavni protagonist kako cijelog Islama tako i ovog udžbenika, ispravnije bi bilo reći da *im je rodila* djecu, a ne da ih je **njemu izrodila**. Na taj način bi se izbjegla percepcija žene kao pukog sredstva za reprodukciju koja svom mužu osigurava potomstvo.

- **Ravnopravnost spolova – Islamski vjeronauk – Primjer br. 9.: Rodbina**, str. 58., „Islamska čitanka za 3. i 4. razred OŠ“

Citat: *Sjećamo se, djeco, da je Muhammed (a.s.) imao pomajku Halimu i sestru po mlijeku Seimu. On se prema Halimi i Seimi cijelog svog života odnosio poput sina i brata.*

Interpretacija primjera br. 9.: Pohvaljuje se dobar odnos Muhammeda prema sestri i pomajci na način da se ističe da je njegov odnos prema njima bio tako dobar kao da se odnosio prema muškarcima, a ne prema ženama. Možda je namjera ovog dijela teksta bila usporediti različite odnose prema muškim i ženskim članovima/cama obitelji koji u vrijeme Muhammeda nije bio ravnopravan, ali rečenicom konstruiranom na ovaj način implicira se da je i u današnje vrijeme normalna pojava bolje se odnositi prema sinu i bratu nego prema pomajci i sestri, te da je svaki postupak koji odskače od takvog običaja neuobičajen.

- **Ravnopravnost spolova – Islamski vjeronauk – Primjer br. 10.: Muslimanska imena – Pitanja i zadaci**, str. 63., „Islamska čitanka za 3. i 4. razred OŠ“

Citat: *Ako se nekome od vas nedavno rodio brat ili sestrice, zamolite majku da u znak radosti i zahvalnosti Svevišnjem, što je dijete rođeno živo i zdravo, pripremi za vas i vaše prijatelje kolače kako bi zajedno obilježili početak novog života.*

Interpretacija primjera br. 10.: Samorazumljivim se prikazuje situacija u kojoj je majka ta koju treba zamoliti da pripremi kolače. Ovo je jedan u nizu primjera u udžbenicima vjeronauka (katoličkog i islamskog) gdje se kuhanje kao kućanski posao pripisuje isključivo ženi. U duhu ravnopravnosti spolova ispravnije bi bilo izmijeniti taj dio teksta sa „zamolite roditelje“, ili „pomognite roditeljima da pripreme kolače“. Osim toga, u prvom redu bi se veći naglasak trebalo staviti na olakšavanje majci perioda nakon poroda u kojem treba mirovati, a ne smatrati samorazumljivim da će majka koja je nedavno rodila peći kolače radi proslave. Slijedom toga, uz takvo obrazloženje bi se taj dio teksta mogao zamijeniti i sa rečenicom „pomognite ocu da pripremi kolače dok majka miruje i doji vašu sestru ili brata“. Pored navedenoga, vidljivo je da se prilikom navođenja riječi *brat* i *sestra* samo za ovu potonju koristi umanjena („sestrica“), pa bi zbog dosljednosti i zbog ravnopravnog navođenja u tekstu bilo preporučljivo koristiti umanjenicu u oba slučaja (ili ne koristiti umanjenice uopće).

- **Ravnopravnost spolova – Islamski vjeronauk – Primjer br. 11.: Smrt i dženaza**¹¹, str. 59.-62., „Udžbenik islamskog vjeronauka za 7. i 8. razred OŠ“

Citat: *Islam zabranjuje ženskom dijelu obitelji da nazoči smrti bolesnika, kako ne bi svojim plačem uznemirili bolesnika. (...) Muški dio obitelji vodi brigu o svim poslovima opreme i ukopa. (...) Ženama, zbog njihove nježne naravi, nije preporučena nazočnost na dženazi i ukopu umrlog.*

Interpretacija primjera br. 11.: Iako se na početku rečenice autor poziva na stav islama o ulozi žene prilikom smrti bolesnika, u nastavku teksta autor pre naglašava stav o ženskoj „nježnoj naravi“. Radi se o izrazito negativnom stereotipu o plačljivim i slabim ženama te s druge strane o snažnim i čvrstim muškarcima za koje se podrazumijeva da ne plaču.

- **Ravnopravnost spolova – Islamski vjeronauk – Primjer br. 12.: Odnos i obveze prema djeci**, str. 144., „Udžbenik islamskog vjeronauka za 7. i 8. razred OŠ“

Citat: *Žensku djecu majka postupno uvodi u kućanske poslove, dok otac mušku djecu uvodi u svoje svakodnevne poslove ne dodjeljujući im odmah zadatke.*

¹¹ Dženaza - islamski vjerski obred u kojem se vrši sahrana.

Interpretacija primjera br. 12.: U ovom primjeru ističe se neravnopravan tretman za žensku i mušku djecu oko poslova i odgovornosti. Za žensku djecu jasno se navodi da su predodređene za vršenje kućanskih poslova, dok se za muškoj djeci dodjeljuju „svakodnevni“ poslovi, ne precizirajući o kakvim se točno poslovima radi i uz to napominjući da se muškoj djeci, za razliku od ženske djece, zadatci ne dodjeljuju odmah.

1.1. Reproductivna prava - pobačaj

Kao što je prikazano u tablici 4., sadržaji vezani za pobačaj (ako zanemarimo jedan slučaj u udžbeniku islamskog vjeronauka gdje se ta tema samo usputno spominje) obrađuju se samo u udžbenicima katoličkog vjeronauka i to u većini slučajeva na diskriminirajući način: zabilježeno je ukupno 8 takvih sadržaja. Afirmativnih primjera vezano za pobačaj nema.

Tablica 4.: Broj sadržaja vezanih za pobačaj

	Broj afirmativnih sadržaja	Broj neutralnih sadržaja	Broj diskriminirajućih sadržaja	UKUPNO
Udžbenici za katolički vjeronauk	0	5	8	13
Udžbenici za pravoslavni vjeronauk	0	0	0	0
Udžbenici za islamski vjeronauk	0	1	0	1
UKUPNO	0	6	8	14

• DISKRIMINIRAJUĆI primjeri sadržaja iz udžbenika vezano za POBAČAJ

- **Pobačaj – Katolički vjeronauk – Primjer br. 1.:** *Živimo li u „kulturi smrti“?*, str. 52., „Zajedno u ljubavi“ (udžbenik za 7. razred OŠ)

Citat: *Na žalost, osim hotimičnih ubojstava, danas postoje mnogi oblici gruboga kršenja pete Božje zapovijedi: pobačaj, eutanazija, samoubojstvo, rat, naoružavanje, otmice, uzimanje talaca, mučenja, medicinski pokusi na ljudima, ugrožavanje vlastitoga zdravlja (droga, duhan, alkohol). Pobačaj (abortus), teška je povrjeda pete Božje zapovijedi. Prema stalnom nauku Crkve ljudski život treba štiti od samoga začeća. Roditelji su po svojoj naravi simbol sigurnosti i ljubavi za dijete. Oni svoj roditeljski poziv pobačajem grubo narušavaju. Pobačaj nije „pravo“ žene, jer dijete začeto u njezinoj utrobi ljudsko je biće sa svojim pravima. Iskustvo nam je pokazalo da teške posljedice pobačaja najviše pogađaju upravo majku. Okolnosti počinjenog djela slaba su utjeha i opravdanje za, pobačajem pogođenu cijelu obitelj. Život je uvijek božji dar. Tko ga nasilno oduzima, odbacuje Božju ljubav te tako ne priznaje Boga kao jedinoga gospodara života.*

Interpretacija primjera br. 1.: Ženu koja izvrši pobačaj dovodi se u kontekst vršitelja ubojstva nazivajući je *nasilnim oduzimateljem života*, te se niječe zakonsko pravo na pobačaj u Republici Hrvatskoj i isti prikazuje zločinom, iako pobačaj prema zakonodavstvu Republike Hrvatske nije kazneno djelo ako je izveden pod zakonskim uvjetima¹². Nedostaje informacija o uvjetima u kojima je pobačaj legalan i dopušten zakonodavstvom Republike Hrvatske (10 tjedana od začeća), kao i razlikovanje spontanog, legalno induciranog i nelegalnog pobačaja. Ne pružaju se potpune informacije što može rezultirati usvajanjem neutemeljenih predrasuda kod čitatelja/ica. Zanimljivo bi bilo problematizirati razloge zbog kojih su pobačaji u različitim okvirima zakonski dopušteni u gotovo cijeloj Europi (u kojoj je uvjerljivo dominantna religija kršćanstvo), jedino nisu u dvije od pedeset država (Vatikan i Malta). Također, s moralnog aspekta bilo bi izuzetno zanimljivo problematizirati legalno inducirane

¹² Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece (NN 18/1978)

pobačaje žena žrtava silovanja ili legalno inducirane pobačaje fetusa s identificiranim razvojnim poremećajima i deformacijama.

- **Pobačaj – Katolički vjeronauk – Primjer br. 2.: Svetost ljudskog života – Zapamtimo!**, str. 54., „Zajedno u ljubavi“ (udžbenik za 7. razred OŠ)

Citat: *Peta zapovijed nas uči da je svaki ljudski život svet i da je Bog jedini njegov gospodar te od nas zahtijeva poštovanje ljudskog života od začeća do naravne smrti. Petoj Božjoj zapovijedi protive se: izravno ubojstvo, pobačaj, eutanazija, samoubojstvo, otmice, mučenja, pokusi na ljudima, ugrožavanje zdravlja i sablazan.*

Interpretacija primjera br. 2.: U istom udžbeniku pobačaj se dovodi u isti kontekst sa kaznenim djelima kao što su izravno ubojstvo ili eutanazija, čime se na neizravan način vršiteljice pobačaja etiketiraju ubojicama. Također ponovo nedostaje informacija o uvjetima u kojima je pobačaj legalan i dopušten zakonodavstvom Republike Hrvatske, kao i razlikovanje spontanog, legalno induciranog i nelegalnog pobačaja.

- **Pobačaj – Katolički vjeronauk – Primjer br. 3.: Obitelj: temelj čovjekova života**, str. 130., „Odivažni svjedoci“ (udžbenik za 2. razred SŠ)

Citat: *Istovremeno, vrlo su česti problemi rastave braka, napuštena djeca, razni oblici ovisnosti, pobačaj, porast maloljetničke delikvencije i sl. Ti i brojni drugi problemi suvremenog načina života utječu i na obitelji. Zapravo bi bilo ispravnije reći da su to posljedice nezdravih odnosa u obitelji.*

Interpretacija primjera br. 3.: Ustvrdjuje se da je pobačaj posljedica nezdravih odnosa u obitelji. Pritom ponovo izostaje razlučivanje spontanog, legalno induciranog i nelegalnog pobačaja.

- **Pobačaj – Katolički vjeronauk – Primjer br. 4.: Načela bioetičke znanosti**, str. 114., „Životom darovani“ (udžbenik za 3. razred SŠ)

Citat: *Brojne su povrede ljudskog života: ubojstvo, samoubojstvo, eutanazija, pobačaj, smrtna kazna, genocid, osvajački rat itd.*

Interpretacija primjera br. 4.: Pobačaj se ponovo dovodi u isti kontekst sa pojedinim kaznenim djelima te ponovno izostaje razlučivanje spontanog, legalno induciranog i nelegalnog pobačaja.

- **Pobačaj – Katolički vjeronauk – Primjer br. 5.: Svetost i dostojanstvo ljudskog života – Sažetak**, str. 116., „Životom darovani“ (udžbenik za 3. razred SŠ)

Citat: *U povrede svetosti i dostojanstva života ubrajamo: ubojstvo, samoubojstvo, genocid, pobačaj, eutanaziju, sakaćenje, tjelesno i moralno mučenje, psihološke prisile, neljudske uvjete života, ropstvo, prostituciju, trgovinu ljudima, nedostojne uvjete rada itd.*

Interpretacija primjera br. 5.: Pobačaj se ponovo dovodi u isti kontekst sa pojedinim teškim kaznenim djelima te ponovno izostaje razlučivanje spontanog, legalno induciranog i nelegalnog pobačaja.

- **Pobačaj – Katolički vjeronauk – Primjer br. 6.: Pobačaj – povreda života nerođenih**, str. 123., „Životom darovani“ (udžbenik za 3. razred SŠ)

Citat: *Izazvani pobačaj, kako god izvršen, namjerno je i izravno ubojstvo ljudskog bića u početnoj fazi njegova postojanja. (...) prema kanonskom pravu: tko god sudjeluje u vršenju pobačaja upada u kaznu izopćenja, unaprijed izrečenog.*

Interpretacija primjera br. 6.: Na ovaj način definirani izazvani (legalno inducirani) pobačaj vrlo se ozbiljno kosi sa zakonodavstvom Republike Hrvatske prema kojemu je pobačaj legalan čin ako je izveden pod zakonskim uvjetima, dok se u ovom tekstu taj čin naziva

namjernim i izravnim ubojstvom pritom ponovo ne spominjući razliku između legalno induciranog i nelegalnog pobačaja.

- **Pobačaj – Katolički vjeronauk – Primjer br. 7.:** *U život pozvani – životom darovani – Sažetak*, str. 124., „Životom darovani“ (udžbenik za 3. razred SŠ)

Citat: *Moralno su neprihvatljivi svi zahvati u ljudsko rađanje kojima se izvan bračnog čina (medicinski potpomognuta oplodnja) pod svaku cijenu želi doći do potomstva, kao i oni koji lišavaju života već začeto ljudsko biće (pobačaj).*

Interpretacija primjera br. 7.: Pobačaj se definira kao „lišavanje života ljudskog bića“. Nedostaje pružanje potpune informacije i stavova medicinske struke o začetku ljudskog života kao i razlučivanje spontanog, legalno induciranog i nelegalnog pobačaja.

- **Pobačaj – Katolički vjeronauk – Primjer br. 8.:** *Briga za život ili manipulacija*, str. 134., „Svjetlom vjere“ (udžbenik za 4. razred SŠ)

Citat: *Što se medicinske tehnologije tiče, temeljno je pitanje: Je li nakana koristiti tehnologiju za nekoga (obrana života, borba za zdravlje) ili protiv nekoga (pobačaj, eutanazija, svojevoljno biranje osobina potomstva)?*

Interpretacija primjera br. 8.: Pobačaj se ponovno dovodi u isti kontekst sa pojedinim kaznenim djelima kao što su eutanazija i genetički inženjering te ponovno izostaje razlučivanje spontanog, legalno induciranog i nelegalnog pobačaja.

1.2. Reproaktivna prava - medicinski potpomognuta oplodnja

Kao što je prikazano u tablici 5., sadržaji vezani za medicinski potpomognutu oplodnju javljaju se u tri navrata i to samo u udžbenicima katoličkog vjeronauka. U sva tri slučaja sadržaji su obrađeni na diskriminirajući način.

Tablica 5.: Broj sadržaja vezanih za medicinski potpomognutu oplodnju

	Broj afirmativnih sadržaja	Broj neutralnih sadržaja	Broj diskriminirajućih sadržaja	UKUPNO
Udžbenici za katolički vjeronauk	0	0	3	3
Udžbenici za pravoslavni vjeronauk	0	0	0	0
Udžbenici za islamski vjeronauk	0	0	0	0
UKUPNO	0	0	3	3

• DISKRIMINIRAJUĆI primjeri sadržaja iz udžbenika vezano za MEDICINSKI POTPOMOGNUTU OPLODNJU

- **Medicinski potpomognuta oplodnja – Katolički vjeronauk – Primjer br. 1.:** *Medicinski potpomognuta oplodnja i moguće manipulacije*, str. 121., „Životom darovani“ (udžbenik za 3. razred SŠ)

Citat: *Oplodnja in vitro nije liječenje, nego nadomjestak prirodnog načina prenošenja života koji je zamijenjen tehničkim zahvatom. S razvojem tehnika medicinski potpomognute oplodnje povezani su i određeni strahovi i moralni problemi, koje još ni danas nije moguće u potpunosti ukloniti. U laboratorijima se stvaraju i uništavaju mnogi embriji, naravna prokreacija je potpuno izmijenjena, a otvoren je i put manipulacijama genetičkog inženjeringa. Stoga su opravdani sve brojniji moralni upiti koji se odnose na različite tehnike oplodnje, a koje su iz dana u dan sve razvijenije. U pitanju su i ekonomska opravdanost tih zahvata, kao i posljedice njihova tretmana na ljudima.*

Interpretacija primjera br. 1.: Razumljiv je stav nauka Katoličke crkve o moralnoj neprihvatljivosti heterologne oplodnje¹³, međutim kao i u slučaju pobačaja, čitateljima/cama se pružaju nepotpune informacije dovodeći medicinski potpomognutu oplodnju u usku vezu sa manipulacijama genetičkog inženjeringa. Naime, medicinski potpomognuta oplodnja je metoda liječenja koja obuhvaća utvrđivanje uzroka smanjene plodnosti i uklanjanje zdravstvenih razloga smanjene plodnosti, a primjenjuje se samo ako bračni drugovi ne mogu na drugi način ostvariti želju za vlastitim potomstvom¹⁴. Također, muška i ženska neplodnost klasificirane su kao bolesti genitalno-urinarnog sustava¹⁵. S druge strane, zloraba

¹³ Heterologna oplodnja – medicinski potpomognuta oplodnja pri kojoj se koriste vlastite spolne stanice jednog bračnog, odnosno izvanbračnog druga i spolne stanice darivatelja (čl. 5. Zakona o medicinski potpomognutoj oplodnji, NN 86/12)

¹⁴ Članci 29. i 30. Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece (NN 18/78)

¹⁵ Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema (MKB-10)

genetičkog inženjeringa nedozvoljena je i podliježe kaznenim i disciplinskim sankcijama¹⁶. Štoviše, općenito je neprihvatljivo razvijanje viška ljudskih zametaka u istraživačke svrhe koji bi uopće mogli biti korišteni u svrhu genetičkog inženjeringa¹⁷. Osim toga, etičko povjerenstvo zdravstvene ustanove ne može odobriti takav postupak¹⁸ niti se ijedno znanstveno istraživanje može provoditi bez osobnog pristanka pacijenta/ice (ili zakonskog zastupnika/ce ili skrbnika/ce)¹⁹. Stoga je posve neprimjereno tu metodu liječenja dovoditi u izravnu vezu s negativnim kontekstom „manipulacija genetičkog inženjeringa“ koje prema nacionalnom zakonodavstvu nisu dopuštene.

- **Medicinski potpomognuta oplodnja – Katolički vjeronauk – Primjer br. 2.:** *U život pozvani – životom darovani – Pitanja i zadatci*, str. 124., „Životom darovani“ (udžbenik za 3. razred SŠ)

Citat: *Što možete zaključiti o mogućim manipulacijama na području medicinski potpomognute oplodnje?*

Interpretacija primjera br. 2.: Pitanje iz rubrike „Pitanja i zadatci“ uklapa se u tekst citiran u prethodnom primjeru i namijenjen je utvrđivanju u njemu iznesenih nepotpunih informacija i dezinformacija o medicinski potpomognutoj oplodnji.

- **Medicinski potpomognuta oplodnja – Katolički vjeronauk – Primjer br. 3.:** *Svetost ljudskog života*, str. 136., „Svjetlom vjere“ (udžbenik za 4. razred SŠ)

Citat: *Uzeti stoga embrij kao „proizvod“ s kojim se može slobodno raspolagati, kao „materiju“ za neki vlastiti projekt (čak ako je to u službi nekog drugog života), povreda je osnovnih prirodnih prava na vlastiti život i na dostojanstvo života. (...) Vrhunska vrijednost je život, a ne tehnika. Stoga, namjerno „proizvoditi“ embrije da bi se njima manipuliralo, eksperimentiralo, zaleđivalo ih radi pokusa, moralno je nedopustivo. (...) Prisjetite se temeljnih ljudskih prava na život i dostojanstvo osobe. Mislite li da je neko od ljudskih prava u ovom slučaju ugroženo? Koje i zašto?*

Interpretacija primjera br. 3.: U ovom primjeru ponovo se u isti kontekst dovode legalna medicinski potpomognuta oplodnja i zakonski zabranjen genetički inženjering (proizvodnja embrija, manipulacija i eksperimentiranje pokusima nad embrijima). Osim toga, na ovakav način sastavljen tekst nije na odmet pokušati razmotriti iz perspektive učenika/ca koji/e znaju da su začeti/e putem medicinski potpomognute oplodnje, a čitaju kako ih se spominje u kontekstu *proizvoda* i *materije za nečiji vlastiti projekt* te se implicira da samo njihovo postojanje predstavlja kršenje ljudskih prava, shodno postavljenom pitanju u tekstu.

¹⁶ Čl.97.a i 242. Kaznenog zakona (NN 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71//06, 110/07, 152/08 i 57/11), čl.25. Zakona o medicinskoj oplodnji (NN 88/09, 137/09 i 124/11), čl.23. Ustava Republike Hrvatske (pročišćeni tekst – NN 85/10) i čl.7. toč.4. Kodeksa medicinske etike i deontologije (NN 55/08)

¹⁷ Čl. 3. toč. 4. Kodeksa medicinske etike i deontologije (NN 55/08)

¹⁸ Čl.69. Zakona o zdravstvenoj zaštiti (NN 150/08, 71/10, 139/10, 22/11, 84/11, 154/11, 12/12, 35/12, 70/12 i 144/12)

¹⁹ Čl.19. i 20. Zakona o zaštiti prava pacijenata (NN 169/04 i 37/08)

2. Bračni i obiteljski status

Kao što je prikazano u tablici 6., sadržaji vezani za bračni i obiteljski status javljaju se samo u četiri navrata i to uglavnom na neutralan način. Jedini sadržaj koji se može okarakterizirati afirmativnim javlja se u udžbeniku za pravoslavni vjeronauk.

Tablica 6.: Sadržaji vezani za bračni i obiteljski status

	Broj afirmativnih sadržaja	Broj neutralnih sadržaja	Broj diskriminirajućih sadržaja	UKUPNO
Udžbenici za katolički vjeronauk	0	1	0	1
Udžbenici za pravoslavni vjeronauk	1	0	0	1
Udžbenici za islamski vjeronauk	0	2	0	2
UKUPNO	1	3	0	4

- **AFIRMATIVNI primjer sadržaja iz udžbenika vezano za BRAČNI I OBITELJSKI STATUS**

- *Bračni i obiteljski status – Pravoslavni vjeronauk – Primjer: Bog u koga verujemo je otac, str. 9., „Pravoslavni katihizis za 2. razred OŠ“*

Citat: *Eto, naprimer, tvoga druga Gorana usvojio je moj prijatelj Bogoljub, nije ga, dakle, rodio. No, on Gorana zove svojim sinom i on mu jeste sin zato što ga voli. A i Goran njega voli i zato ga zove ocem. Dakle, to što ja tebe zovem sinom nije samo po prirodi. To označava odnos ljubavi koji nas dvojica imamo.*

Interpretacija primjera: Neobičan primjer obitelji sa usvojenim djetetom, odnosno **jedini primjer** (bilo pozitivni ili negativni) **u svim udžbenicima vjeronauka** (katoličkog, pravoslavnog i islamskog) u kojem se javlja sadržaj vezan za bračni ili obiteljski status. U ovom slučaju na pozitivan način se opisuje obiteljski status s usvojenim djetetom.

3. Spolna orijentacija

Kao što je prikazano u tablici 7., sadržaji vezani za spolnu orijentaciju opisuju se mahom na neutralan način iz perspektive vjerskih dogmi, dok jedini primjer koji se može okarakterizirati diskriminirajućim javlja se u udžbeniku za katolički vjeronauk. U udžbenicima pravoslavnog vjeronauka tema spolne orijentacije uopće se ne spominje.

Tablica 7.: Broj sadržaja vezanih za spolnu orijentaciju

	Broj afirmativnih sadržaja	Broj neutralnih sadržaja	Broj diskriminirajućih sadržaja	UKUPNO
Udžbenici za katolički vjeronauk	0	3	1	4
Udžbenici za pravoslavni vjeronauk	0	0	0	0
Udžbenici za islamski vjeronauk	0	3	0	3
UKUPNO	0	6	1	7

- **DISKRIMINIRAJUĆI primjer sadržaja iz udžbenika vezano za SPOLNU ORIJENTACIJU**

- **Spolna orijentacija – Katolički vjeronauk – Primjer: Okrenuti se drugima**, str. 16.-17., „S Kristom u život“ (udžbenik za 8. razred OŠ)

Citat: *Svjesni smo ipak činjenice da neki ljudi osjećaju privlačnost prema osobama istog spola. Medicina i psihologija pronalaze različite uzroke, do kraja neistražene, takvom ljudskom stanju. Crkvena je predaja „uvijek tvrdila da su 'čini homoseksualni u sebi neuredni'. Protive se naravnom zakonu. Oni spolni čin zatvaraju daru života. Ne proizlaze iz prave čuvstvene i spolne komplementarnosti. Ni u kojem slučaju ne mogu biti odobreni“ (KKC 2357). „Ne biraju oni svoje homoseksualno stanje; ono za većinu njih predstavlja kušnju. Zato ih treba prihvaćati s poštovanjem, suosjećanjem i obazrivošću. Izbjegavat će se prema njima svaki znak nepravdne diskriminacije. Te su osobe pozvane da u svom životu ostvare Božju volju, i ako su kršćani, da sa žrtvom Gospodinova Križa sjedine poteškoće koje mogu susresti uslijed svojega stanja“ (KKC 2358).*

Interpretacija primjera: Dio ovog teksta odnosi se na citate iz Katekizma Katoličke Crkve, a dio je djelo autora udžbenika. Rečenica koja je najproblematičnija upravo je djelo autora udžbenika: *Medicina i psihologija pronalaze različite uzroke, do kraja neistražene, takvom ljudskom stanju*. Mora se uzeti u obzir da stavljanje nečega u kontekst posebnog „ljudskog stanja“, s naglaskom na tome da je to stanje predmet proučavanja medicine i psihologije, može asocirati čitatelja/icu da se radi o nekoj vrsti anomalije ili bolesti. Primjera radi, navedenom formulacijom bi se na isti način mogle opisivati, primjerice, Alzheimerova bolest ili shizofrenija, koje su klasificirane kao bolesti, ali im uzroci još uvijek nisu u potpunosti razjašnjeni. Nadalje, točno je da su se psihologija i psihijatrija kao grana medicine bavile homoseksualnošću i da je ona svojevremeno smatrana psihičkim poremećajem, no korištenjem predikata „pronalaze“ u sadašnjem vremenu (prezentu) pri čemu se ne spominje službeni status homoseksualnosti prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji i činjenica da homoseksualnost od 1990. više nije klasificirana kao bolest²⁰ te da je u međuvremenu na

²⁰ Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema (MKB-10)

snagu stupio niz nacionalnih i međunarodnih antidiskriminacijskih propisa kojima se zabranjuje diskriminacija prema osobama homoseksualne orijentacije, čitatelja/icu mogu navesti na zaključak da se homoseksualnost na isti način preispituje i danas. Stoga je evidentno da rečenica u ovom obliku otvara mogućnost usvajanja diskriminatornih stavova spram osoba homoseksualne orijentacije.

4. Rodna ravnopravnost - općenito

Kao što je prikazano u tablici 8., sadržaji vezani za općenito za rodnu ravnopravnost javljaju se većinom u udžbenicima katoličkog vjeronauka i to većinom na afirmativan način. U udžbenicima pravoslavnog vjeronauka uopće ih nema.

Tablica 8.: Broj sadržaja vezanih za spolnu orijentaciju

	Broj afirmativnih sadržaja	Broj neutralnih sadržaja	Broj diskriminirajućih sadržaja	UKUPNO
Udžbenici za katolički vjeronauk	5	3	0	8
Udžbenici za pravoslavni vjeronauk	0	0	0	0
Udžbenici za islamski vjeronauk	1	1	0	2
UKUPNO	6	4	0	10

- **AFIRMATIVNI primjeri sadržaja iz udžbenika vezano OPĆENITO za RODNU RAVNOPRAVNOST**

a. **KATOLIČKI VJERONAUK**

- **Rodna ravnopravnost općenito – Katolički vjeronauk – Primjer br. 1.:** *Različiti smo, a ipak nas mnogo toga povezuje*, str. 22., „Rastimo u zahvalnosti“ (udžbenik za 2. razred OŠ)

Citat: *Ljudi su različiti po boji kože i po načinu kako se mole Bogu. Različiti su po sposobnostima. Ipak, Isus želi da svi budu jedno. (...) Svi smo mi ljudi. No, jesmo li svi jednaki? Marija nije kao Katica. Ivo nije kao Marko. Otac nije kao majka. Svatko je drukčiji. Ljudi su različiti. Ima starih i mladih, bogatih i siromašnih, zdravih i bolesnih, sretnih i nesretnih, crnih, žutih i bijelih. Svatko od nas je drukčiji.*

Interpretacija primjera br. 1.: Primjer koji se općenito odnosi na različite vrste diskriminacije te odašilje pozitivnu antidiskriminacijsku poruku.

- **Rodna ravnopravnost općenito – Katolički vjeronauk – Primjer br. 2.:** *Isusu je važan čovjek – Za one koji žele znati više*, str. 65., „Na putu vjere“ (udžbenik za 4. razred OŠ)

Citat: *Navedite jednu ili više poznatih osoba koje se bore za ljudska prava. Što oni posebno čine?*

Interpretacija primjera br. 2.: U rubrici „Za one koji žele znati više“ učenike/ce se potiče na samostalno promišljanje i navođenje primjera osobe koja se bori za ljudska prava.

- **Rodna ravnopravnost općenito – Katolički vjeronauk – Primjer br. 3.:** *Različiti, ali povezani*, str. 26., „Ja sam put“ (udžbenik za 5. razred OŠ)

Citat: *Podijeljenost i diskriminacija koje postoje među ljudima trebaju ustupiti mjesto dijalogu, prijateljstvu i međusobnom poštovanju.*

Interpretacija primjera br. 3.: Primjer koji se općenito odnosi na diskriminaciju u širem smislu te odašilje pozitivnu antidiskriminacijsku poruku.

- **Rodna ravnopravnost općenito – Katolički vjeronauk – Primjer br. 4.:** *Različiti, ali povezani – Za one koji žele znati više*, str. 27., „Ja sam put“ (udžbenik za 5. razred OŠ)

Citat: *Saznaj nešto više o jednoj vrsti diskriminacije. Opiši čija su prava tom diskriminacijom ugrožena i razmisli kako bi se mogla zaustaviti.*

Interpretacija primjera br. 4.: Učenike/ce se potiče na samostalno istraživanje i promišljanje o vrsti diskriminacije po njihovom izboru.

- **Rodna ravnopravnost općenito – Katolički vjeronauk – Primjer br. 5.:** *Ljudska prava*, str. 46., „Životom darovani“ (udžbenik za 3. razred SŠ)

Citat: *Na žalost, i naše je vrijeme ispunjeno kršenjem temeljnih ljudskih prava: ratovi, nasilje, genocid, trgovanje ljudima, iskorištavanje radnika, prostitucija sve jasnije upućuju na nužnu zadaću Crkve i svakog kršćanina da promiču i brane temeljna čovjekova prava.*

Interpretacija primjera br. 5.: Među temeljna ljudska prava koja se krše između ostaloga spominju se trgovanje ljudima i prostitucija, čije žrtve su velikom većinom žene.

b. ISLAMSKI VJERONAUK

- **Rodna ravnopravnost općenito – Islamski vjeronauk – Primjer br. 6.:** *Ljudska prava i slobode u islamu*, str. 151.-153., „Udžbenik islamskog vjeronauka za 7. i 8. razred OŠ“

Citat: *Ako danas pitamo bilo kojeg sugovornika koji ne pripada islamu što misli o islamskim stavovima o ljudskim pravima i slobodama, reći će nam kako je islam nedemokratski, netolerantan i kako potiče nasilje, diktaturu pa čak i terorizam. Naš sugovornik, na našu žalost, dolazi do tog zaključka na osnovu današnjeg stanja u islamskom svijetu. Ljudska prava i slobode u današnjem islamskom svijetu nisu na zavidnoj razini. Takvom stanju islam nije odgovoran, nego povijesne i druge okolnosti u kojima se danas nalazi islamski svijet. (...) I nasljednici Božjeg poslanika su ustrajavali u zaštiti ljudskih prava i sloboda. (...) Neki su muslimanski vladari znali iskoristiti tu borbu i učvrstili diktaturu i despotizam. Otuda i veliki broj muslimanskih zemalja u kojima vladaju diktatori i vlast koja guši ljudske slobode i prava. Do prije dvadesetak godina vrlo je mali broj zemalja imao parlamentarni sustav vlasti. Danas ih je više od dvadeset. No i pored napretka, ljudska prava i slobode u muslimanskom svijetu još uvijek su u velikom zaostatku. Nema sumnje da će XXI. stoljeće u islamskom svijetu biti zaokupljeno borbom za ljudska prava i slobode i demokratizaciju društva. Vjera koja je u VII. stoljeću proglasila da se zemljom i narodom mora upravljati dogovorom (šurom), a ne diktatom, ne može dozvoliti da se u njeno ime krše prava i slobode.*

Interpretacija primjera br. 6.: Zanimljiv tekst kojim se poticajno želi odbaciti stigma o islamu kao religiji u kojoj se krše ljudska prava.

5. Dodatak: primjeri iz udžbenika islamskog vjeronauka vezani za rodnu ravnopravnost koji ulaze u okvire religijske predaje

Ovdje analizirani primjeri posebno su izdvojeni iz razloga što o temama vezanima za rodnu ravnopravnost progovaraju iz perspektive religijskih dogmi s namjerom da se ne ulazi u preispitivanje doktrine same vjere (pravno gledano ne može ih se ocjenjivati afirmativnim ili diskriminirajućim), a predstavljaju zanimljiv prikaz teme rodne ravnopravnosti u islamu.

a. Ravnopravnost spolova

- **Primjer br. 1.:** *Svojstva Božjih poslanika – Pitanja*, str. 80., „Udžbenik islamskog vjeronauka za 5. i 6. razred OŠ“

Citat: *Za sve poslanike možemo izreći jedinstvene karakteristike. To su: (...) Rudžulet – muškost.*

Interpretacija primjera br. 1.: Muškost se ističe kao jedna od temeljnih karakteristika božjih poslanika.

- **Primjer br. 2.:** *Adem a.s.*, str. 82., „Udžbenik islamskog vjeronauka za 5. i 6. razred OŠ“

Citat: *Allah mijenja boravak Adema i Have i umjesto boravka u Džennetu²¹, on ih šalje na Zemlju. Na Zemlji počinje novi život, život kojeg je trebao osmisliti Adem a.s. uz pomoć Allaha dž.š.²², radeći i pridonoseći sebi i svojoj obitelji. Rađaju se djece, sve parovi, muško i žensko. Prva su djeca Kabil i njegova sestra, zatim Habil i njegova sestra. Allahovom voljom i odredbom bračnu zajednicu mogli su zasnovati Kabil s Habilovom sestrom, a Habil s Kabilovom sestrom.*

Interpretacija primjera br. 2.: Zanimljivo je kako se djeca Adema a.s. navode na način da se muškoj djeci navode osobna imena dok se žensku djecu samo usputno spominje pod nazivom „njegova sestra“.

- **Primjer br. 3.:** *Ramazanski Bajram*, str. 38., „Udžbenik islamskog vjeronauka za 7. i 8. razred OŠ“

Citat: *S obzirom da je klanjanje bajram-namaza muška obveza koje su žene oslobođene, odmah nakon klanjanja i međusobnog čestitanja, muškarci odlaze na groblja posjećujući svoje umrle, gdje se obično uči sura Jasin ili Fatiha. Dok muškarci borave na groblju, muslimanke pripremaju bogat objed, kako bi se obilježio Bajram. Prijepodneвно vrijeme prvog dana obitelji provode zajedno. Obično tada očevi darivaju djecu, unuke, supruge, majke i sve koji se zateknu u njihovom domu na Bajram.*

Interpretacija primjera br. 3.: Opisana je podjela dužnosti gdje muškarci odlaze na groblje dok žene pripremaju objed. Također je karakteristično da su očevi ti koji darivaju ostale članove obitelji, uključujući i svoje žene.

²¹ Džennet – islamski izraz za raj

²² Allah dž.š. – kratica dž.š. na arapskom jeziku se izgovara „džele šanuhu“, a značenje joj je „neka je slavno njegovo uzvišeno biće“

- **Primjer br. 4.:** *Kurban Bajram*, str. 39., „Udžbenik islamskog vjeronauka za 7. i 8. razred OŠ“

Citat: *Nakon obavljenog klanja kurbana²³, najmlađi članovi obitelji, obično muška djeca, raznose kurbansko meso (...) Za to vrijeme ženski dio obitelji priprema bogat objed za goste i uzvanike.*

Interpretacija primjera br. 4.: Tradicionalna podjela dužnosti gdje muška djeca raznose hranu, a ženska djeca je pripremaju.

- **Primjer br. 5.:** *Nuh a.s.*, str. 113.-114., „Udžbenik islamskog vjeronauka za 7. i 8. razred OŠ“

Citat: *Usmeni povjesničari tvrde da je Adem a.s. prije smrti zabranio međusobnu ženidbu njegovih dvaju sinova Kabila i Šita njihovim sestrama blizankama. (...) Prema nekim povjesničarima u lađu su ušli on, njegova supruga i tri sina Ham, Sam i Jafes te njihove žene, a ostalo je sve uništeno.*

Interpretacija primjera br. 5.: Još jedan primjer gdje se muške osobe oslovljavaju s osobnim imenom, dok se ženske osobe samo usputno spominje kao „njihove sestre blizanke“, „njegova supruga“ i „njihove žene“.

- **Primjer br. 6.:** *Život nakon ovozemne smrti, proživljenje i dan suda*, str. 120., „Udžbenik islamskog vjeronauka za 7. i 8. razred OŠ“

Citat: *Također je h. Aiša pitala Muhammeda a.s.: Je li istina da će islamski umet²⁴ biti na kušnjama u grobu? Kako ja kao žena, slabašna mogu ta iskušenja podnijeti?*

Interpretacija primjera br. 6.: U ovom primjeru žene se etiketiraju kao „slabašne“.

- **Primjer br. 7.:** *Odnos prema roditeljima*, str. 141., „Udžbenik islamskog vjeronauka za 7. i 8. razred OŠ“

Citat: *Muhammed a.s. je mnogo govorio o našem odnosu prema roditeljima. Tako primjerice upitan, tko zaslužuje najveće štovanje poslije Boga dž.š., odgovorio je: Majka, majka i majka, a onda tek otac, ističući veliki značaj majke u odgoju djece. Drugom je prigodom rekao: Pod majčinim je nogama džennet, misleći pri tom na dva značajna momenta: da majka od djeteta stvara čovjeka istinske pobožnosti i dobra, i da bez poštovanja majke, dijete ne može zaslužiti džennet. Jedan od najtežih grijeha je neposluš i uvreda majke, kako nam je to priopćio Božji poslanik u jednom hadisu. Kur'an objašnjava svoj zahtjev dobrote prema majci tako što ona podnosi izuzetne žrtve trideset mjeseci dok dijete ne stekne svoju prvu samostalnost, to jest dok ne stane na noge i počne prvu hranu jesti. Prema hadisu Muhammeda a.s. muslimani i muslimanke koji teško uvrijede majku tako da ona zažali na njih, ne mogu računati s Božjim oprostom niti s ugodnom smrti.*

Interpretacija primjera br. 7.: Zanimljivi su Muhammedovi stavovi o važnosti uloge majke u odnosu na ulogu oca pri odgoju djece: „majka, majka, majka, a onda tek otac“.

- **Primjer br. 8.:** *Odnosi muža i žene*, str. 146.-147., „Udžbenik islamskog vjeronauka za 7. i 8. razred OŠ“

Citat: *Islam dopušta razvod braka u onim bračnim zajednicama u kojima su vjernost i povjerenje izigrani. Psihičko i fizičko maltretiranje u braku je strogo zabranjeno i maltretirana osoba ima pravo zahtjeva na razvod braka. Brojni su hadisi²⁵ Muhammeda a.s. koji takve metode isključuju iz braka. Podjela dužnosti u braku je obvezna i bez nje teško je očuvati i unaprijediti bračnu zajednicu. I muž i žena imaju pravo na rastavu braka u slučajevima: neplodnosti; fizičkog maltretiranja; gubljenja povjerenja u bračnog druga; napuštanja obiteljske zajednice bez suglasnosti supružnika, makar i privremeno; nemoralnog ponašanja jednog od supružnika (alkohol, krađa, razbojstvo i drugo); duševne bolesti jednog od supružnika uključujući i neopravdanu ljubomoru;*

²³ Kurban – prema islamskoj predaji kurban je životinja (ovan) namijenjen za žrtvu Allahu.

²⁴ Umet - zajednica svih vjernika čitavog islamskog svijeta.

²⁵ Hadis – objava Božjeg poslanika.

otuđivanja imovine bez suglasnosti drugog supružnika, osim kada je u pitanju mehr muedždžel²⁶ s kojim supruga suvereno raspolaže.

Interpretacija primjera br. 8.: U ovom tekstu se progovara o nedopustivosti fizičkog i psihičkog maltretiranja u braku kao i o opravdanosti rastave u tim slučajevima.

b. Reproductivna prava – pobačaj

- **Primjer br. 9.:** *Odgovorno očinstvo i majčinstvo*, str. 162., „Udžbenik islamskog vjeronauka za 7. i 8. razred OŠ“

Citat: *Nije međutim dopušten pobačaj, naprotiv smatra se zločinom. Taj grijeh Kur'an opisuje kao namjieran zločin. Za vrijeme Muhammeda a.s. bilo je dosta beba koje su mnoge majke i porodilje odvele u smrt. Takve je Muhammed a.s. najenergičnije osuđivao i proganjao.*

Interpretacija primjera br. 9.: Kao i u udžbenicima za katolički vjeronauk, ovdje se također navodi da se prema vjerskoj tradiciji čin pobačaja smatra zločinom te je također slučaj da se ne razlučuje legalno inducirani, spontani i nelegalni pobačaj.

c. Bračni i obiteljski status

- **Primjer br. 10.:** *Propast svijeta*, str. 123., „Udžbenik islamskog vjeronauka za 7. i 8. razred OŠ“

Citat: *I kada će Smak svijeta, na što Alejhis-selam²⁷ odgovara: Ne znam više od tebe, ali znam neke predznake: nestat će tržnica (...), rađat će se vanbračna djeca...*

Interpretacija primjera br. 10.: Zanimljiv primjer gdje se pojavu izvanbračne zajednice s djecom spominje u kontekstu predznaka za smak svijeta.

- **Primjer br. 11.:** *Odgovorno očinstvo i majčinstvo*, str. 162., „Udžbenik islamskog vjeronauka za 7. i 8. razred OŠ“

Citat: *Islam vanbračnu ljubav najstrožije zabranjuje, i to ne smatra samo djelom preljubnika nego takvi odnosi uznemiruju cijelu zajednicu. Islam ne dozvoljava vanbračnu djecu, koja će zbog grijeha svojih roditelja cijelog života patiti.*

Interpretacija primjera br. 11.: Još jedan primjer koji se tiče bračnog i obiteljskog statusa: prema islamu zabranjeno je imati izvanbračnu djecu.

²⁶ Mehr muedždžel – u šerijatskom pravu mehr je materijalna vrijednost koju muž daje ženi za njen ulazak u brak, a dijeli se na mehr muadžel (koji se isplaćuje odmah pri stupanju u brak) i mehr muedždžel (koji se isplaćuje na ženin zahtjev tokom života, nakon razvoda zbog muževe krivice, ili poslije muževe ili ženine smrti).

²⁷ Alejhis-selam – izraz koji se u islamu dodaje imenu proroka (skraćeno: a.s. – npr. Muhammed a.s.), što znači: *Neka je mir i spas Božji na njega.*

d. Spolna orijentacija

- **Primjer br. 12.:** *Islamsko šerijatsko pravo*, str. 47.-50., „Udžbenik islamskog vjeronauka za 7. i 8. razred OŠ“

Citat: *U šerijatu je haram sve ono što je Allah dž.š. izričito zabranio, kao primjerice ubojstvo, blud, homoseksualizam, krađa, laž, alkohol i svinjsko meso. (...) Prema hadisima Muhammeda a.s. u najteže grijeh spadaju: poganstvo, ubojstvo, **bludni vanbračni život**, nepravičan vladar, kršenje tuđih prava, crna magija, **fizičko maltretiranje**, zelenaštvo i ratno profiterstvo, zakidanje djece siročadi, samovoljno napuštanje vojne obveze, lažna potvara žena, psovka, lažno svjedočenje, neposlušnost roditeljima, **homoseksualnost**, krađa, laž razbojstvo, trač, zavist, alkohol i svinjsko meso. Za sva navedena djela, šerijatsko pravo temeljem Kur'ana propisalo je **fizičke kazne**.*

Interpretacija primjera br. 12.: U tekstu se navode zabrane iz šerijatskog prava te se na kraju ističe da su za sva zabranjena djela temeljem Kur'ana, pa tako i za homoseksualnost propisane fizičke kazne. Premda se i ovaj primjer odnosi na izravnu religijsku predaju o islamskom šerijatskom pravu, treba reći da je on u suprotnosti sa pozitivnim zakonodavstvom Republike Hrvatske ne samo po pitanju antidiskriminacijskih odredbi, već i prekršajnog i kaznenog zakona u pogledu zabrane fizičkog obračunavanja zbog navedenih *grijeha*.

- **Primjer br. 13.:** *Seks i nastranosti*, str. 163., „Udžbenik islamskog vjeronauka za 7. i 8. razred OŠ“

Citat: *Od seksualnih nastranosti islam na prvo mjesto stavlja homoseksualizam, koji Kur'an posebno potcrtava u priči o Božjem poslaniku Lutu a.s. Zato je homoseksualizam svrstan u najteže grijeh. Božji poslanik Muhammed a.s. je upozorio da su prostitucija, slobodna ljubav i homoseksualizam predznak masovnih zaraznih bolesti: „Kada čujete da je u nekom mjestu zavladao zaraza, znajte da se tamo zinaluk²⁸ udomaćio.“ Kada su ga upitali kako se othrvati izazovu seksa, on je preporučavao post kao najefikasnije sredstvo u borbi protiv njega. Sve vrste seksualnih nastranosti islam je strogo zabranio.*

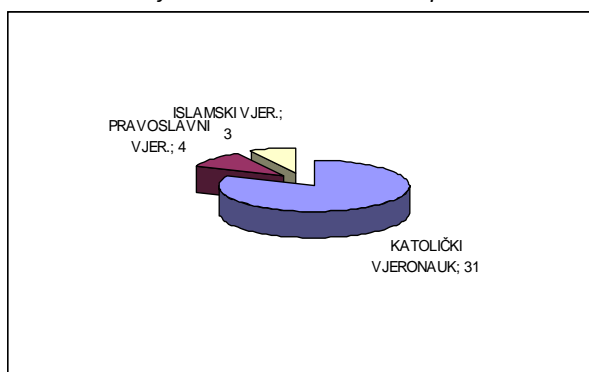
Interpretacija primjera br. 13.: Još jedan primjer islamske religijske predaje koji nije u skladu sa nacionalnim antidiskriminacijskim zakonodavstvom po pitanju spolne orijentacije.

²⁸ Zinaluk – označava pojam koji je u kršćanskoj religijskoj predaji poznat kao *blud* (tjelesno sjedinjenje muškarca i žene izvan braka).

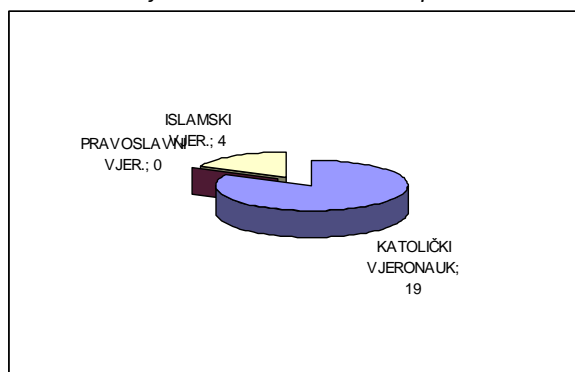
IV. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

U 18 udžbenika za katolički vjeronauk nalazi se najviše **afirmativnih** sadržaja (grafikon 2.) vezanih za rodnu ravnopravnost: 31 ili 1,7 po udžbeniku, zatim u 4 udžbenika za islamski vjeronauk 3 ili 0,8 po udžbeniku te u 8 udžbenika za pravoslavni vjeronauk 4 ili 0,5 po udžbeniku. Po pitanju **diskriminirajućih** sadržaja (grafikon 3.) vezanih za rodnu ravnopravnost u udžbenicima za katolički vjeronauk nalazi se također najviše takvih sadržaja: 19 ili 1,1 po udžbeniku, zatim u udžbenicima za islamski vjeronauk 4 ili 1,0 po udžbeniku dok u udžbenicima za pravoslavni vjeronauk takvih sadržaja nema.

Grafikon 2.: Broj afirmativnih sadržaja vezano za rodnu ravnopravnost

Grafikon 3.: Broj diskriminirajućih sadržaja vezano za rodnu ravnopravnost

Tablica 9.: Ukupni broj sadržaja vezanih za sve aspekte rodne ravnopravnosti

	Broj afirmativnih sadržaja	Broj neutralnih sadržaja	Broj diskriminirajućih sadržaja	UKUPNO
Udžbenici za katolički vjeronauk	31	30	19	80
Udžbenici za pravoslavni vjeronauk	4	2	0	6
Udžbenici za islamski vjeronauk	3	24	4	31
UKUPNO	38	56	23	117

Iz tablice 9. vidljivo je da **1/5** (23 od ukupno 117 sadržaja) od ukupnog broja identificiranih primjera vezanih za rodnu ravnopravnost **predstavlja diskriminirajući sadržaj (19,7%)**. Kvantitativno se najviše sadržaja vezanih za rodnu ravnopravnost nalazi u 18 udžbenika²⁹ **katoličkog vjeronauka** iz čega proizlazi da se u njima nalazi ujedno i najviše afirmativnih, ali i diskriminirajućih sadržaja. U 8 udžbenika **pravoslavnog vjeronauka** sadržaji vezani za rodnu ravnopravnost gotovo da nisu zastupljeni te od njih ukupno 6 nijedan nije diskriminirajući. U 4 udžbenika **islamskog vjeronauka**³⁰ nalazi se zamjetan broj sadržaja vezanih za rodnu

²⁹ 12 udžbenika i 6 radnih bilježnica.

³⁰ Svaki od četiri udžbenika islamskog vjeronauka odnosi na dva godišta učenja, iz čega proizlazi da ta četiri udžbenika pokrivaju osmogodišnje razdoblje od 1. do 8. razreda osnovne škole.

ravnopravnost, od kojih se većina može okarakterizirati neutralnima, a pronađena su i četiri diskriminirajuća sadržaja. U dodatku ove analize posebno su izdvojeni primjeri iz udžbenika islamskog vjeronauka koji ulaze u okvire religijske predaje od kojih neki predstavljaju stereotipne opise uloga žena i muškaraca kao i vrlo negativne stavove o homoseksualnosti, ali s obzirom da progovaraju o tim temama iz vjerske perspektive i proizlaze izravno iz doktrine same religije, sukladno zakonodavstvu koje jamči slobodu vjeroispovijesti ne može ih se smatrati diskriminirajućim sadržajima koji se trebaju mijenjati ili ukloniti iz udžbenika.

Specifičnost brojnih sadržaja vezanih za rodnu ravnopravnost koje proizlaze izravno iz religijskih predaja (posebice se to odnosi na šerijatsko pravo i islamsku religijsku predaju čiji primjeri zauzimaju poseban dio ovog istraživanja) nalazi se u činjenici da je dio njih u suprotnosti sa međunarodnim i nacionalnim antidiskriminacijskim zakonodavstvom jer se u nekima nalaze stereotipni opisi uloga žena i muškaraca, osuđivanje izvanbračne zajednice, kao i izrazito negativno podučavanje o homoseksualnosti. Međutim, oni o tim temama progovaraju iz doktrine same vjere i proizlaze izravno iz religijske predaje (npr. rađanje djece u izvanbračnoj zajednici spominje se kao jedan od predznaka za smak svijeta). Iz tog razloga se u ovom istraživanju moralo striktno primjenjivati **strogo razgraničavanje onih sadržaja koji su djelo autora udžbenika i onih koji spadaju u okvire religijske predaje**. Pravno gledajući, prvi spadaju pod područje zabrane sukladno antidiskriminacijskom zakonodavstvu, dok drugi unatoč nesuglasju s njim ostaju u okvirima vjerskog nauka pravno zajamčenog vjerskim zajednicama. Međutim, s obzirom da se radi o vjerskom nauku u okvirima nacionalnog odgojno-obrazovnog sustava, autori udžbenika trebali bi nastojati pružiti učenicima/ama potpune i točne informacije o nacionalnoj zakonskoj regulaciji pojedinih tema.

Udžbenici vjeronauka djelomično na vrlo afirmativan način obrađuju neke aspekte rodne ravnopravnosti (broj afirmativnih veći je od broja diskriminirajućih sadržaja – 38 naprema 23), pa valja istaknuti neke od brojnih **primjera iz udžbenika koji pridonose promicanju rodne ravnopravnosti** u čemu ponajviše prednjače udžbenici katoličkog vjeronauka. O tome najbolje svjedoče sljedeći citati: „Djeca imaju pravo na jednakost, neovisno o rasi, vjeri, potomstvu i spolu“; „Isus oko sebe okuplja jednako muškarce i žene te među njima ne pravi razlike“; „naglašava se njezina jednakopravnost s muškarcem te jednako dostojanstvo obaju ljudskih bića pred Bogom“; „U crkvi nema mjesta za bilo kakav oblik diskriminacije“; „Žena više nije biće drugog reda već ima isto dostojanstvo kao i muškarac“; „Svaki oblik spolne diskriminacije je protubiblijski“; „Podijeljenost i diskriminacija koje postoje među ljudima trebaju ustupiti mjesto dijalogu, prijateljstvu i međusobnom poštovanju“ itd.

Međutim, s druge strane u udžbenicima je prisutan **zamjetan broj diskriminirajućih sadržaja** koje je potrebno preformulirati ili ukloniti iz udžbenika: njih ukupno 23 od čega se 22 odnosi na diskriminaciju temeljem spola, a 1 na diskriminaciju temeljem spolne orijentacije (primjeri diskriminacije temeljem bračnog i obiteljskog statusa nisu identificirani). Primjerice: „Ženama, zbog njihove nježne naravi, nije preporučena nazočnost na dženazi³¹ i ukopu umrlog“; „za razliku od muškarca, ljubav prožima cijelo biće žene; njoj je ljubav glavna

³¹ Dženaza - islamski vjerski obred u kojem se vrši sahrana.

životna energija; za ženu su ključne riječi „osoba“ i „ljubav“; „izradite plakat na temu „Tipičan muškarac i tipična žena“; „Više nisam kuhala, nisam marila za svojega zaručnika, prisjeća se 28-godišnjakinja“; „Muhammed (a.s.) je jako volio i cijenio svoju suprugu Hatidžu koja mu je izrodila djecu“; „Ako se nekome od vas nedavno rodio brat ili sestra, zamolite majku da u znak radosti i zahvalnosti Svevišnjem, što je dijete rođeno živo i zdravo, pripremi za vas i vaše prijatelje kolače kako bi zajedno obilježili početak novog života“; „Žensku djecu majka postupno uvodi u kućanske poslove, dok otac mušku djecu uvodi u svoje svakodnevne poslove ne dodjeljujući im odmah zadatke“; „Izazvani pobačaj, kako god izvršen, namjerno je i izravno ubojstvo ljudskog bića u početnoj fazi njegova postojanja“; o medicinski potpomognutoj oplodnji: „U laboratorijima se stvaraju i uništavaju mnogi embriji, naravna prokreacija je potpuno izmijenjena, a otvoren je i put manipulacijama genetičkog inženjeringa“, „namjerno „proizvoditi“ embrije da bi se njima manipuliralo, eksperimentiralo, zaleđivalo ih radi pokusa, moralno je nedopustivo“; o homoseksualnosti: „Medicina i psihologija pronalaze različite uzroke, do kraja neistražene, takvom ljudskom stanju“ itd.

Treba istaknuti da se u udžbenicima **gotovo u potpunosti zanemaruje značaj uloge oca u odrastanju djece**. Kao što je slučaj i u udžbenicima etike, tako i u udžbenicima vjeronauka ne postoje tekstovi koji bi bili posvećeni ljubavi oca prema djetetu. Jedini pozitivan primjer u tom pogledu nalazimo u udžbenicima pravoslavnog vjeronauka za niže razrede gdje otac i majka ravnopravno vode dijaloge sa svojom djecom. Međutim, izuzev toga, važnost uloge oca kroz udžbenike provlači se samo kada se govori o metafizičkoj percepciji božanstva i drugih religijskih likova u udžbenicima kroz uzvišenu ulogu pater familijasa, dok se u obiteljskom kontekstu kroz pregled udžbenika stječe dojam da je majka jedina koja svom djetetu pruža bezuvjetnu ljubav. Čitatelju/ici se prikazuje samorazumljivom njezina uloga njegovateljice i one koja usredotočuje svu svoju pažnju i brigu prema djetetu te kojoj se pripisuju sva zaduženja koja se tiču skrbi o djetetu. Tako se u jednom udžbeniku katoličkog vjeronauka nabraja da majka u isto vrijeme svoje dijete kupuje, češlja ga, za njega pere rublje i posuđe, krpa odjeću, bdije kad je bolesno i vodi ga liječniku, radi u vrtu, pomaže mu u radu za školu te uza sve to ide i na posao. Možda stereotipan učinak ovdje ne bi bio prisutan da se očevoj ljubavi pridaje imalo pažnje u udžbenicima i da se toliko ne idealizira isključivo majčinska ljubav. No čak i kada bi se izjednačile odgovornosti majke i oca, bilo bi poželjno roditelje predstaviti na malo realniji način kao ljude od krvi i mesa koji imaju i vlastite životne potrebe bez tolikog naglaska na idealiziranu savršenost roditeljske ljubavi koji se na ovaj način predstavlja kao jedini životni poziv odraslih ljudi. Pogotovo u tom smislu treba imati na umu zahtjevnost današnjeg suvremenog načina života i nužnost ravnopravne raspodjele obiteljskih i poslovnih obveza između partnera što također izostaje. Pored izdvojenih diskriminirajućih sadržaja, također i dio onih neutralnih pridonosi stvaranju opisane slike o obiteljskim ulogama (npr. Muhammedovi stavovi o važnosti uloge majke u odnosu na ulogu oca pri odgoju djece: „majka, majka, majka, a onda tek otac“). To dodatno naglašava stereotipnu podjelu uloga majke i oca gdje se majčinska brižnost i nježnost posebno ističu, dok otac ostaje „nevidljiv“ zbog tradicionalne percepcije da osobine kao što su brižnost i nježnost ne mogu biti rezervirane za pripadnike „jačeg“ spola. Dakako, sve odgovornosti koje ta brižnost i nježnost podrazumijevaju se pripisuju ulozi majke, dok ne spominjanje uloge oca u istom kontekstu pridonosi današnjoj neravnopravnoj raspodjeli obiteljskih obveza.

Uzimajući u obzir cjelokupan sadržaj svih udžbenika katoličkog i islamskog vjeronauka, žena se smješta u stereotipne okvire gdje se prikazuje kao majka, domaćica i kućanica, upravo suprotno od *preporuka Vijeća Europe*³² kojima se poziva države članice na uklanjanje religijom motiviranih stereotipa ženskih i muških uloga i patrijarhalne kulture koja kao ideal podržava uloge supruge, majke i domaćice.

Ono na što posebno valja ukazati kao jedan od zaključaka ovog istraživanja je činjenica da se u svim udžbenicima vjeronauka u kojima se spominje tema pobačaja (osim u jednom primjeru gdje se navodi „izazvani“ pobačaj) **nigdje ne razlučuju različite vrste pobačaja**, već se generalizirajući osuđuje svaki pobačaj zanemarujući činjenicu da se prema klasifikaciji Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo među pobačaje pored *legalno induciranih* ubrajaju se još i *spontani prekidi trudnoće* i *ostali prekidi trudnoće* (izvanmaternična trudnoća, nespecificirani pobačaj itd.). Također se **ne spominju niti uvjeti u kojima je pobačaj legalan, a u kojima nelegalan** sukladno nacionalnom zakonodavstvu. Posebno je problematična opasnost usvajanja znanja o „moralnoj nedopuštenosti“ primjerice spontanog pobačaja, pri čemu se ne spominjanjem zakonskog tretiranja pobačaja pod određenim uvjetima, pored moralne implicira i zakonska nedopuštenost. Takva regulacija tematike pobačaja može rezultirati usvajanjem vrlo štetne percepcije žena o vlastitom tijelu i nekim zdravstvenim rizicima koji su prirodni i ničime inducirani, a što očigledno može ostaviti ozbiljne zdravstvene posljedice na psihički razvoj pojedinke.

Kada govorimo o **zastupljenosti spolova u udžbenicima** katoličkog, pravoslavnog i islamskog vjeronauka, u likovno-grafičkim priložima žene su zastupljene sa 24%. Uzrok brojčano neravnopravnog likovno-grafičkog prikazivanja spolova (kao i zastupljenosti spolova u tekstovima) nalazi se logično u patrijarhalnoj utemeljenosti kršćanstva i islama i znatnog prevladavanja glavnih aktera tih religija muškog spola. Stoga je teško očekivati da zbog same prirode sadržaja u takvim udžbenicima može biti ispunjen zahtjev iz Udžbeničkog standarda koji propisuje da udžbenici kroz likovna rješenja trebaju promovirati ravnopravnost spolova³³. Međutim, velika razlika između udžbenika katoličkog vjeronauka (27% zastupljenost žena) i udžbenika pravoslavnog vjeronauka (6% zastupljenost žena) ukazuje na to da postoji značajan prostor za napredak po tom pitanju u udžbenicima pravoslavnog vjeronauka.

Rodna osjetljivost jezika većinom se poštuje u udžbenicima (57%)³⁴, međutim u dijelu njih postoje primjeri gdje je propušteno koristiti imenice oba roda, a gdje bi to bilo prikladno (u ukupno 43% udžbenika postoji prostor za poboljšanje u tom pogledu). Općenito gledajući, sukladno načelu rodne osjetljivosti jezika kad god je to u jezičnom smislu prihvatljivo, a da se

³² U Rezoluciji 1464 (2005) Vijeća Europe „Žene i religija u Europi“ utvrđeno je da u religijama u Europi znaju biti prisutni oblici netolerancije i diskriminacije poput *odbijanja da se dovede u pitanje patrijarhalna kultura koja kao ideal podržava uloge supruge, majke i domaćice* i *odbija usvojiti pozitivne mjere u korist žena* (čl.4.); države se moraju **boriti protiv religijom motiviranih stereotipa ženskih i muških uloga** od ranog dječjeg doba, **uključujući i škole** (čl. 6.).

³³ Udžbenički standard (NN 07/07), glava 2.6. Likovno-grafički zahtjevi i standardi, toč. 7.

³⁴ U 57% koristi se neutralan ili rodno osjetljiv jezik, a u 43% njih ima primjera rodno neosjetljivog jezika gdje se imenice navode samo u muškom rodu u primjerima gdje je primjereno koristiti oba roda.

ne narušava prirodnost hrvatskog jezika i čitljivost teksta, trebalo bi se priklanjati korištenju imenica u muškom i ženskom rodu, posebice kad se radi o obraćanju učenicima i učenicama, ili kada se u metodičkim uputama spominju nastavnici i nastavnice.

Prilikom rezimiranja svega navedenoga, treba uzeti u obzir objektivnu okolnost zbog kojih vjerojatno kvaliteta udžbenika vjeronauka iz antidiskriminacijske perspektive nije u slučajevima svih udžbenika na zadovoljavajućoj razini. Naime, važno je spomenuti da su prema godini izrade udžbenici katoličkog i pravoslavnog vjeronauka u prosjeku stari 9 godina, a udžbenici islamskog vjeronauka čak 13 godina. Podsjećam, prvi Zakon o ravnopravnosti spolova donesen je 2003. godine, Zakon o suzbijanju diskriminacije 2008. godine, a Udžbenički standard 2007. godine. U međuvremenu su doneseni i Rezolucija 1464 Vijeća Europe „Žene i religija u Europi“ (2005.), novi Zakon o udžbenicima za osnovnu i srednju školu (2010.) i Nacionalni okvirni kurikulum (2010.). Stoga je razvidno da **rezultati ovog istraživanja ukazuju na potrebu usklađivanja udžbeničkih sadržaja s navedenim nacionalnim i međunarodnim propisima.**

Zaključno, istraživanjem se utvrdilo da premda se u pojedinim udžbenicima nalazi zamjetan broj vrlo afirmativnih sadržaja koji na pozitivan način obrađuju teme vezane za područje rodne ravnopravnosti, identificirani su i brojni diskriminirajući sadržaji (22 temeljem spola te 1 temeljem spolne orijentacije) koje treba žurno revidirati i ukloniti iz uporabe u nastavi. Stoga, na temelju zaključaka istraživanja, a u svrhu postizanja ciljeva rodno osjetljivog obrazovanja u skladu sa mjerama UN Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, s odredbama Zakona o ravnopravnosti spolova, Zakona o udžbenicima za osnovne i srednje škole i Udžbeničkog standarda, s preporukama Vijeća Europe u Rezoluciji „Žene i religija u Europi“ te s ciljevima i mjerama uvođenja rodno osjetljivog obrazovanja u Nacionalnoj politici za ravnopravnost spolova 2011.-2015., kao i propisanim sadržajima u Nacionalnom okvirnom kurikulumu, pravobraniteljica **preporučuje** sljedeće – potrebno je:

- (1) Izmijeniti ili ukloniti iz udžbenika sve naznačene diskriminirajuće sadržaje.
- (2) Sukladno svim navedenim nacionalnim i međunarodnim propisima u udžbenicima se prikloniti suvremenijoj i ravnopravnijoj percepciji uloga žene i muškarca, ne podržavati povijesno i društveno uvriježene stereotipe i tradicionalni ideal žene kao supruge, majke i domaćice te također s tim u skladu posebnu pažnju obratiti na uvođenje sadržaja u udžbenike koji se odnose na naglašavanje očinske ljubavi prema djetetu (kako bi se izbjeglo favoriziranje idealizirane ljubavi majke), a koji prema rezultatima istraživanja gotovo u potpunosti izostaju.
- (3) Pri obradi tematike pobačaja u udžbenike obavezno uvesti razlikovanje spontanih, legalno induciranih i nelegalnih pobačaja sukladno klasifikaciji Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo kako bi se izbjegle generalizacije o nedopuštenosti svih vrsta pobačaja te također navesti zakonsku regulaciju pobačaja prema nacionalnom zakonodavstvu radi pružanja potpune informacije učenicima/ama.
- (4) U tekstovima u udžbenicima koji proizlaze izravno iz religijske predaje, a u suprotnosti su sa nacionalnim i međunarodnim antidiskriminacijskim zakonodavstvom, nastojati pružiti učenicima/ama potpunu informaciju na način da se pored religijske predaje također navede i nacionalna zakonska regulacija određenih tema kao što su sadržaji vezani za pobačaj, medicinski potpomognutu oplodnju, izvanbračnu zajednicu ili

spolnu orijentaciju (posebice prilikom spominjanja homoseksualnosti u šerijatskom pravu u udžbenicima islamskog vjeronauka) kako bi se učenicima/ama pružila realna predodžba o tim temama.

- (5) Kako bi se u što većoj mjeri odgovorilo zahtjevu iz Udžbeničkog standarda koji propisuje da udžbenici kroz likovna rješenja trebaju promicati ravnopravnost spolova¹⁰, u udžbenike pravoslavnog vjeronauka staviti veći naglasak na zastupljenost žena u likovno-grafičkim rješenjima (kako bi se ublažio podatak od samo 6% zastupljenosti žena) te također u tu svrhu udžbenike islamskog vjeronauka bogatije i raznovrsnije opremiti u likovno-grafičkom smislu.
- (6) Prilikom izrade i odobravanja udžbenika obratiti pažnju na rodnu osjetljivost jezika na način da kad god je to u jezičnom smislu prihvatljivo, a da se ne narušava prirodnost hrvatskog jezika i čitljivost teksta, koriste imenice u muškom i ženskom rodu, posebice kad se radi o obraćanju učenicima i učenicama ili kada se u metodičkim uputama spominju nastavnici i nastavnice.

PRILOG: Popis analiziranih udžbenika

Razred - Udžbenik (nakladnik)	Izdanje	Godina izrade udžbenika (HBK, SAS ili Mešihat)
KATOLIČKI VJERONAUK		
1 OŠ - Učimo ljubiti Boga i ljude, udžbenik (Glas koncila)	2011., 8. izdanje	2003.
1 OŠ - Učimo ljubiti Boga i ljude, radna bilježnica (Glas koncila)	2011., 9. izdanje	2003.
2 OŠ - Rastimo u zahvalnosti, udžbenik (Glas koncila)	2011., 7. izdanje	2003.
2 OŠ - Rastimo u zahvalnosti, radna bilježnica (Glas koncila)	2010., 7. izdanje	2003.
3 OŠ - Za stolom ljubavi i pomirenja, udžbenik (Kršćanska sadašnjost)	2011., 8. izdanje	2003.
3 OŠ - Za stolom ljubavi i pomirenja, radna bilježnica (Kršćanska sadašnjost)	2011., 8. izdanje	2005.
4 OŠ - Na putu vjere, udžbenik (Kršćanska sadašnjost)	2009., 6. izdanje	2004.
4 OŠ - Na putu vjere, radna bilježnica (Kršćanska sadašnjost)	2011., 5. izdanje	2007.
5 OŠ - Ja sam put, udžbenik (Kršćanska sadašnjost)	2008., 5. izdanje	2003.
5 OŠ - Ja sam put, radna bilježnica (Kršćanska sadašnjost)	2011., 8. izdanje	2004.
6 OŠ - Pozvani na slobodu, udžbenik (Kršćanska sadašnjost)	2008., 6. izdanje	2003.
6 OŠ - Pozvani na slobodu, radna bilježnica (Kršćanska sadašnjost)	2011., 8. izdanje	2004.
7 OŠ - Zajedno u ljubavi, udžbenik (Kršćanska sadašnjost)	2009., 7. izdanje	2003.
8 OŠ - S Kristom u život, udžbenik (Kršćanska sadašnjost)	2009., 5. izdanje	2005.
1 SŠ - Tražitelji smisla, udžbenik (Salesiana)	2011.	2003.
2 SŠ - Odvažni svjedoci, udžbenik (Katehetski salezijanski centar)	2008.	2004.
3 SŠ - Životom darovani, udžbenik (Kršćanska sadašnjost)	2010.	2010.
4 SŠ - Svjetlom vjere, udžbenik (Kršćanska sadašnjost)	2009.	2008.
PRAVOSLAVNI VJERONAUK		
1 OŠ - Crkveni slovar, pravoslavni katihizis za 1. razred, udžbenik	2001.	2001.
2 OŠ - Pravoslavni katihizis za 2. razred, udžbenik	2010.	2003.
3 OŠ - Pravoslavni katihizis za 3. razred, udžbenik	2011.	2003.
4 OŠ - Pravoslavni katihizis za 4. razred, udžbenik	2011.	2005.
5 OŠ - Pravoslavni katihizis za 5. razred, udžbenik	2007.	2007.
6 OŠ - Pravoslavni katihizis za 6. razred, udžbenik	2008.	2008.
1 i 2 SŠ - Pravoslavni katihizis za 1. i 2. razred, udžbenik	2004.	2002.
3 i 4 SŠ - Pravoslavni katihizis za 3. i 4. razred, udžbenik	2006.	2006.
ISLAMSKI VJERONAUK		
1 i 2 OŠ - Udžbenik islamskog vjeronauka za 1. i 2. razred osnovne škole	2005.	2005.
3 i 4 OŠ - Islamska čitanka za 3. i 4. razred osnovne škole	1994.	1994.
5 i 6 OŠ - Udžbenik islamskog vjeronauka za 5. i 6. razred osnovne škole	2001.	2001.
7 i 8 OŠ - Udžbenik islamskog vjeronauka za 7. i 8. razred osnovne škole	2001.	2001.